

**Київський столичний університет імені Бориса Грінченка Факультет
суспільно-гуманітарних наук**

Кафедра філософії та релігієзнавства

Кваліфікаційна бакалаврська робота

Вплив релігійних цінностей на формування сімейних стосунків та виховання
дітей: соціологічний вимір

Рівень освіти: перший (бакалаврський)

Галузь знань 03 «Гуманітарні науки»

Спеціальність: 033 Філософія

Студент

Велика Катерина Сергіївна

4 курс, ФІЛБ-1-22-4.0д,

Факультет суспільно-

гуманітарних наук

Науковий керівник:

Александрова Олена

Станіславівна

доктор філософських наук

ЗМІСТ

ВСТУП.....4

РОЗДІЛ I. Теоретико-методологічні засади дослідження релігійних цінностей у сімейних стосунках

1.2. Основні релігійні вчення про сім'ю та виховання дітей (християнство, іслам, буддизм тощо).....21

РОЗДІЛ II. Вплив релігійних норм на формування сімейних стосунків та релігійне виховання дітей у сім'ї

2.1. Взаємовідносини між чоловіком і дружиною у релігійному дискурсі.....29

1 2.2. Основні принципи релігійного виховання дітей.....32

1 2.3. Соціологічні дослідження щодо впливу релігії на виховання дітей (аналіз даних, порівняння підходів у різних країнах).....44

ВОЗДІЛ III. Аналіз сучасних тенденцій впливу релігії на сім'ю в Україні

Н 3.1. Рівень релігійності українських сімей.....51

Т 3.2. Виклики та суперечності релігійного виховання у світському суспільстві.....57

Т 3.3. Перспективи розвитку релігійних цінностей у сучасній сім'ї.....30

ВІСНОВКИ.....64

с

у

т

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ

ДЖЕРЕЛ.....79

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному українському суспільстві, що перебуває у стані глибоких соціокультурних змін та духовних викликів, особливої значущості набуває осмислення ролі релігії у формуванні сімейних стосунків та вихованні підростаючого покоління. З одного боку, зберігається вплив традиційних релігійних цінностей як етичного фундаменту родинного життя; з іншого — відбувається секуляризація, зміна моделей батьківства, трансформація моральних норм. У цих умовах дослідження релігійного виміру сімейного життя є надзвичайно актуальним для філософії, педагогіки, соціології, культурології та релігієзнавства.

В українському суспільстві, яке водночас демонструє як тенденції модернізації, так і повернення до духовних джерел (особливо в умовах воєнного стану), релігійні цінності продовжують відігравати важливу роль у повсякденному житті багатьох родин. Саме релігія забезпечує моральну сталість, міжпоколінну єдність, підтримку у кризових ситуаціях та визначає гуманістичний вектор виховання особистості.

У сучасному світі інститут сім'ї зазнає суттєвих трансформацій, зумовлених процесами глобалізації, секуляризації, індивідуалізації та зміни ціннісних орієнтацій суспільства. Традиційні уявлення про шлюб, подружні ролі, батьківство та виховання дітей поступово модифікуються під впливом соціально-економічних, культурних і світоглядних чинників. У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження ролі релігійних цінностей як одного з ключових елементів духовної культури, що історично виконували функцію регулятора сімейних відносин і норм виховання молодого покоління.

Релігія протягом століть визначала моральні засади подружнього життя, формувала уявлення про відповідальність батьків перед дітьми, закріплювала моделі сімейної поведінки та сприяла соціальній стабільності. Навіть у сучасних секуляризованих суспільствах релігійні цінності продовжують впливати на світогляд індивідів, їхні уявлення про сімейне щастя, подружню

вірність, розподіл ролей у родині та підходи до виховання дітей. Саме тому аналіз цього впливу потребує ґрунтовного соціологічного осмислення.

Особливу увагу в межах даного дослідження приділено взаємозв'язку між релігійною ідентичністю особи та практиками сімейного життя. Соціологічний вимір проблеми дозволяє розглядати релігійні цінності не лише як індивідуальне переконання, а як соціальний феномен, що відтворюється через норми, традиції, інститути та міжпоколінну трансмісію цінностей. У цьому сенсі сім'я виступає ключовим середовищем, у якому відбувається передача релігійних і моральних установок від батьків до дітей.

Актуальність теми також зумовлена сучасними викликами у сфері виховання дітей, зокрема кризою авторитетів, зниженням ролі традиційних моральних орієнтирів, поширенням альтернативних моделей сімейного життя та зростанням впливу медіа й цифрового простору на формування особистості дитини. У таких умовах релігійні цінності можуть виступати як стабілізуючий чинник, що сприяє формуванню у дітей відповідальності, емпатії, поваги до інших, моральної саморегуляції та соціальної адаптації.

Водночас вплив релігійних цінностей на сімейні стосунки не є однозначним і універсальним. Він залежить від рівня релігійності сім'ї, конфесійної належності, соціального контексту, освітнього рівня батьків та загальної культурної ситуації в суспільстві. Саме тому виникає потреба в комплексному соціологічному аналізі, який дозволяє виявити як позитивні, так і потенційно суперечливі аспекти впливу релігії на формування сімейних відносин і виховання дітей.

Таким чином, обрана тема бакалаврської роботи є актуальною, теоретично значущою та практично важливою. Її дослідження сприяє глибшому розумінню ролі релігійних цінностей у сучасному суспільстві, а також може бути використане у сфері соціальної політики, сімейного консультування, педагогіки та соціальної роботи.

Ступінь дослідження проблеми. Питання впливу релігії на родинне життя досліджували провідні класики соціології релігії (М. Вебер, Е. Дюркгейм, П. Бергер), сучасні філософи (Ч. Тейлор, Г. Деві), а також українські науковці (Л. Филипович, В. Андрущенко, І. Бех). У працях зазначених авторів розкриваються функції релігії у соціальному порядку, її здатність формувати моральну культуру та забезпечувати інтеграцію поколінь.

Проблема впливу релігійних цінностей на формування сімейних стосунків та виховання дітей є предметом уваги різних наукових дисциплін, зокрема соціології, психології, педагогіки та релігієзнавства. У вітчизняній науковій традиції питання взаємодії релігії та сім'ї досліджували такі вчені, як О. Супруненко, Л. Гримич, В. Гончаренко та інші, які розглядали релігію як фактор соціалізації та формування моральних цінностей у родині.

Проблема впливу релігійних цінностей на сімейні стосунки та виховання дітей є актуальною у сучасних соціокультурних умовах. Релігія традиційно виконувала у родині функцію морального та духовного регулятора, передаючи наступним поколінням цінності, норми поведінки та соціальні ролі. Вона формувала у батьків і дітей уявлення про обов'язки, моральну відповідальність, любов та співчуття, що сприяло стабільності та гармонії у сімейних взаєминах.

Сучасне українське суспільство характеризується поліконфесійністю, плюралізмом світоглядів та секуляризацією, що створює нові виклики для традиційного релігійного виховання. Діти та молодь постійно контактують із різними ціннісними моделями — через школу, медіа, соціальні мережі та однолітків. У таких умовах релігійні цінності можуть конфліктувати з альтернативними нормами, що впливає на формування моральних орієнтирів та міжособистісних стосунків у сім'ї.

Соціологічні та психологічні дослідження підтверджують, що рівень релігійності батьків та активність релігійного виховання безпосередньо впливає на:

- структуру сімейних стосунків;

- модель спілкування між чоловіком і дружиною;
- моральні орієнтири та поведінку дітей;
- розвиток міжпоколінного та міжконфесійного порозуміння.

Водночас існує проблема адаптації релігійних традицій до сучасних соціокультурних умов, щоб вони залишалися актуальними та зрозумілими для молодого покоління. Це включає переосмислення ритуалів, участь у культурних і громадських ініціативах, а також розвиток навичок критичного мислення та моральної самостійності у дітей.

Таким чином, проблема впливу релігійних цінностей на сімейні стосунки та виховання дітей є багатоплановою і потребує комплексного соціологічного, психологічного та педагогічного підходу, що дозволяє поєднати традиційні духовні цінності з реаліями сучасного життя, зберегти моральну цілісність сім'ї та формувати соціально відповідальну особистість.

Зарубіжні дослідження, наприклад, у рамках соціології релігії та порівняльного релігієзнавства, акцентують увагу на ролі релігії у розвитку соціальної солідарності, вихованні дітей у культурно-плюралістичних суспільствах та формуванні міжконфесійної толерантності. Соціологічні моделі розглядають релігію як чинник соціальної інтеграції, що впливає на поведінку батьків, структуру сімейних відносин та передачу цінностей.

Водночас проблема комплексного дослідження релігійних цінностей у сімейному вихованні саме в українському поліконфесійному та сучасному соціокультурному контексті залишається недостатньо вивченою. Науковці відзначають потребу у вивченні того, як релігійні практики поєднуються з громадською та культурною активністю родини, як впливають на моральне виховання дітей та розвиток міжконфесійної толерантності.

Таким чином, існує значний науковий заділ у дослідженні релігії як чинника соціалізації, але системний аналіз впливу релігійних цінностей на формування сімейних стосунків і виховання дітей у сучасній українській родині потребує подальшого розвитку та конкретизації.

Разом з тим, недостатньо вивченими залишаються нові підходи до релігійного виховання в контексті цифрової доби, гібридизації вірувань, зміни гендерних ролей у релігійних родин, а також емпіричні порівняння релігійного виховання в різних країнах. Саме ці аспекти були охоплені в межах даного дослідження.

Мета дослідження: Метою дослідження є філософське й соціокультурне осмислення впливу релігійних норм на формування подружніх відносин та процес релігійного виховання дітей, з урахуванням міжконфесійного, історичного та сучасного контекстів.

Метою даного дослідження є комплексний соціологічний аналіз впливу релігійних цінностей на формування сімейних стосунків та процес виховання дітей у сучасному суспільстві, а також виявлення особливостей реалізації цих цінностей у повсякденних практиках сімейного життя.

У межах поставленої мети дослідження спрямоване на з'ясування ролі релігійних переконань у регулюванні подружніх взаємин, формуванні батьківських установок та моделей виховання дітей, а також на визначення ступеня впливу релігійної ідентичності сім'ї на ціннісні орієнтації молодого покоління.

Крім того, мета дослідження полягає у виявленні соціальних чинників, які посилюють або послаблюють вплив релігійних цінностей на сімейні відносини, з урахуванням рівня релігійності, конфесійної належності, соціально-демографічних характеристик та сучасного соціокультурного контексту.

Для досягнення поставленої мети необхідно визначити послідовне виконання відповідних завдань, таких як:

1. Проаналізувати філософсько-релігієзнавчі підходи до розуміння релігії як чинника морального і соціального регулювання в сім'ї.

2. Дослідити основні релігійні традиції (християнство, іслам, юдаїзм, буддизм) щодо ролі сім'ї, шлюбу та батьківства у контексті віровчення та морального вчення.

3. Визначити вплив релігійних норм на формування подружніх стосунків і ролей у релігійному подружжі.

Об'єкт дослідження: Об'єктом дослідження виступає релігія як соціокультурний і духовний феномен, що впливає на сферу сімейного життя.

Об'єктом даного дослідження є процеси формування релігійних цінностей та їх вплив на сімейні стосунки і виховання дітей у сучасній українській родині. Це охоплює як соціальні, так і культурні аспекти релігійного життя сім'ї, включаючи передачу моральних норм, участь родини у релігійних та громадських практиках, а також розвиток міжпоколінного та міжконфесійного порозуміння.

Вивчення цього об'єкта дозволяє аналізувати взаємозв'язок релігійності батьків і морального виховання дітей, соціальну роль релігії у формуванні сімейних цінностей, а також механізми адаптації традиційних релігійних норм до сучасних соціокультурних умов.

Предмет дослідження: Предметом дослідження виступають релігійні норми, цінності та педагогічні підходи, які реалізуються у сфері подружнього життя та виховання дітей у сім'ї.

Предметом дослідження є конкретні механізми, форми та засоби впливу релігійних цінностей на сімейні стосунки та виховання дітей, а також способи їх адаптації до сучасних соціокультурних умов. Це включає:

- практики передавання релігійних норм і моральних цінностей від батьків до дітей;
- участь сімей у релігійних, культурних та громадських ініціативах;
- процеси формування міжконфесійного порозуміння та соціальної толерантності у родині;

- адаптацію традиційних релігійних цінностей до реалій сучасного поліконфесійного та плюралістичного суспільства.

Предмет дослідження дозволяє зосередити увагу на функціональних та виховних аспектах релігії в житті сучасної сім'ї, що є ключовим для розробки науково обґрунтованих висновків та практичних рекомендацій.

Теоретико-методологічну основу дослідження

Теоретичною базою дослідження стали положення філософії релігії, християнської етики, педагогіки, соціології релігії та культурології.

Методологічну основу становлять:

- філософсько-етичний аналіз релігійних норм і моральних орієнтирів;
- порівняльно-релігієзнавчий підхід — для аналізу моделей родинного життя у різних традиціях (християнство, іслам, юдаїзм, буддизм);
- герменевтичний метод — для інтерпретації релігійних текстів;
- соціологічний аналіз — із залученням даних з досліджень Pew Research Center, European Social Survey, Інституту соціології НАН України;
- феноменологічний та культурологічний підходи — для виявлення ролі релігії у повсякденному житті родини.

Практичне значення отриманих результатів.

Отримані результати дослідження можуть бути залучені у сфері морального виховання в навчальних закладах (зокрема при викладанні предметів «Основ християнської етики»); у роботі з батьками, соціальними працівниками, духовенством; для створення просвітницьких програм, спрямованих на підтримку молодих родин; у міжконфесійному діалозі з питань виховання, сімейних цінностей та формування національної моральної культури.

Практичне значення отриманих у роботі результатів полягає в можливості їх використання у професійній діяльності фахівців соціальної сфери, зокрема соціальних працівників, соціологів, педагогів, психологів та спеціалістів із сімейного консультування. Висновки дослідження можуть бути застосовані при розробці та впровадженні програм, спрямованих на зміцнення сімейних стосунків, профілактику сімейних конфліктів та підвищення ефективності виховного процесу.

Матеріали дослідження доцільно використовувати у практиці сімейного та батьківського консультування, зокрема під час роботи з сім'ями, які орієнтуються на релігійні цінності або перебувають у процесі формування власної ціннісної системи. Отримані результати дозволяють враховувати специфіку релігійних переконань сім'ї при виборі методів взаємодії з батьками та дітьми, що сприяє більш індивідуалізованому та культурно чутливому підходу.

Крім того, результати дослідження можуть бути використані у освітньому процесі закладів вищої освіти під час викладання навчальних дисциплін соціологічного та соціально-гуманітарного спрямування, зокрема таких як «Соціологія сім'ї», «Соціологія релігії», «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота з сім'єю». Матеріали роботи можуть слугувати додатковим навчально-методичним ресурсом для підготовки лекцій, семінарських занять та виконання студентами наукових робіт.

Практична цінність результатів також полягає у можливості їх застосування у діяльності громадських і релігійних організацій, що працюють у сфері підтримки сім'ї та виховання дітей. Отримані висновки можуть бути використані при плануванні профілактичних заходів, тренінгів, просвітницьких програм та соціальних ініціатив, спрямованих на формування відповідального батьківства та гармонійних сімейних стосунків.

Таким чином, результати дослідження мають практичну значущість для соціальної політики, освітньої та виховної практики, а також можуть бути

використані з метою удосконалення підходів до роботи з сім'єю в умовах сучасного соціокультурного середовища.

РОЗДІЛ I. Теоретико-методологічні засади дослідження релігійних цінностей у сімейних стосунках

оняття та сутність релігійних цінностей

У сучасному соціогуманітарному знанні поняття цінностей розглядається як одна з ключових категорій, що відображає систему значущих орієнтирів, норм і ідеалів, які визначають світоглядні установки особистості та регулюють її соціальну поведінку. Цінності формуються в процесі історичного розвитку суспільства, закріплюються у культурі та передаються від покоління до покоління, виконуючи функцію соціальної регуляції. У цьому контексті релігійні цінності посідають особливе місце, оскільки вони поєднують у собі духовний, моральний і нормативний виміри соціального життя.

Релігійні цінності доцільно визначати як сукупність уявлень, переконань, норм і ідеалів, що мають сакральне походження та ґрунтуються на вірі в надприродне, закріплюються у релігійних доктринах, священних текстах, традиціях і ритуалах. Вони регламентують ставлення людини до світу, до інших людей, до самої себе, а також визначають моральні засади повсякденної поведінки, зокрема у сфері сімейних відносин і виховання дітей.

Сутність релігійних цінностей полягає у їх здатності формувати цілісну систему моральних орієнтирів, яка надає сенс людському існуванню та забезпечує стабільність соціального порядку. На відміну від світських цінностей, релігійні цінності мають трансцендентний характер, оскільки апелюють до вищого, сакрального авторитету, що надає їм особливої нормативної сили та стійкості. Саме ця особливість зумовлює їх значний вплив на поведінку віруючих осіб і соціальних груп.

У соціологічному вимірі релігійні цінності розглядаються не лише як елемент індивідуальної свідомості, а й як соціальний феномен, що функціонує через інститути релігії, сім'ї, освіти та культури. Вони виконують низку важливих соціальних функцій, серед яких варто виокремити нормативно-регулятивну, інтегративну, виховну та комунікативну. Через ці функції релігійні цінності

сприяють згуртованості соціальних груп, підтриманню соціальної солідарності та формуванню спільних моральних стандартів.

Важливим аспектом розуміння сутності релігійних цінностей є їх тісний зв'язок із моральними категоріями, такими як добро і зло, справедливість, відповідальність, любов, милосердя, повага до ближнього. У межах релігійних учень ці категорії набувають нормативного характеру та закріплюються у формі моральних приписів, які регулюють як індивідуальну, так і колективну поведінку. Особливе значення ці моральні установки мають у сфері сімейних відносин, де вони визначають моделі подружньої взаємодії, батьківські ролі та підходи до виховання дітей.

Крім того, релігійні цінності характеризуються високим рівнем стабільності та спадковості, оскільки передаються у процесі соціалізації, насамперед у межах сім'ї. Саме сім'я виступає первинним середовищем засвоєння релігійних норм і уявлень, де формуються базові світоглядні орієнтації дитини. Таким чином, релігійні цінності виконують важливу функцію міжпоколінної трансмісії культурного та духовного досвіду.

Релігійні цінності є складним і багатовимірним соціальним явищем, що поєднує духовні, моральні та соціальні аспекти. Їх сутність полягає у формуванні нормативної основи поведінки особистості та соціальних груп, зокрема у сфері сімейних стосунків і виховання дітей, що зумовлює їх значущість для соціологічного аналізу в умовах сучасного суспільства.

Релігійні цінності – це система морально-етичних норм, що впливають із релігійного віровчення та визначають поведінку віруючих у різних сферах життя, зокрема в сімейних відносинах. Вони закріплені у священних текстах, традиціях та обрядах різних релігій і передаються з покоління в покоління як частина духовної культури суспільства.

Відповідно до класичних досліджень релігієзнавців (М. Вебер, Е. Дюркгейм, П. Бергер), релігійні цінності відіграють ключову роль у формуванні соціальних норм та впливають на правові й етичні системи різних народів. Макс Вебер

розглядав релігію як важливий чинник соціальної організації та економічного розвитку, зокрема через протестантську етику, що вплинула на капіталізм [3, с. 98–103]. Еміль Дюркгейм вбачав у релігії механізм соціальної інтеграції [9, с.52–55], а Пітер Бергер досліджував, як релігійні уявлення конструюють соціальну реальність [1, с.23–25].

Сучасні вчені продовжують аналізувати вплив релігійних цінностей на сімейні стосунки. Так, Чарльз Тейлор у своїх працях про секуляризацію вказував, що сучасне суспільство пропонує плюралізм світоглядів, у якому релігійні цінності співіснують із секулярними нормами, що впливає на сімейні моделі поведінки [28, с.302–305]. Грейс Деві у своїх дослідженнях наголошувала, що, попри поширення секуляризації, релігія залишається важливим елементом повсякденного життя багатьох сімей, забезпечуючи стабільність і моральну підтримку між поколіннями [5, с.211–213].

У науковій літературі існує кілька підходів до розуміння релігійних цінностей:

Філософсько-етичний підхід – розглядає їх як систему моральних орієнтирів, які регулюють поведінку людини відповідно до божественних заповідей (Кант, Спіноза). [17, с. 102–105]

Соціологічний підхід – аналізує вплив релігійних цінностей на суспільство та міжособистісні стосунки (М. Вебер, Е. Дюркгейм). Культурологічний підхід – трактує релігійні цінності як основу духовної культури, що відображає традиції певного етносу чи цивілізації. Глобалізаційний підхід – досліджує вплив глобалізації на релігійні цінності та їхню адаптацію до сучасного світу (Пітер Бергер) [1, с.23-25]. Секуляризаційний підхід – розглядає релігійні цінності в умовах сучасного суспільства, що характеризується послабленням традиційної релігійності (Чарльз Тейлор) [28;302–305]. Повсякденний підхід – аналізує, як релігія проявляється в повсякденному житті сімей, навіть у секулярному суспільстві (Грейс Деві) [5, с.211–213].

Соціологічний підхід до аналізу релігійних цінностей ґрунтується на розгляді релігії як соціального інституту, що впливає на формування норм, моделей

поведінки та ціннісних орієнтацій у суспільстві. У межах цього підходу релігійні цінності вивчаються не лише як елемент індивідуальної віри, а як соціально зумовлений феномен, який відтворюється через соціальні практики, інституційні механізми та процеси соціалізації, передусім у сімейному середовищі.

Одним із базових положень соціологічного підходу є розуміння сім'ї як ключового соціального інституту, що забезпечує первинну соціалізацію особистості. Саме в сім'ї відбувається засвоєння базових моральних і релігійних норм, формуються уявлення про соціально схвалювану поведінку, міжособистісні взаємини та рольові очікування. Релігійні цінності в цьому контексті виступають як важливий регулятор сімейних стосунків, визначаючи моделі подружньої взаємодії, батьківську відповідальність і підходи до виховання дітей.

У межах структурно-функціонального підходу релігійні цінності розглядаються як елемент соціальної системи, що виконує стабілізуючу функцію. Вони сприяють підтриманню соціального порядку, інтеграції членів сім'ї та відтворенню соціальних норм. Релігійні настанови щодо шлюбу, батьківства та виховання дітей забезпечують нормативну визначеність сімейних ролей і сприяють збереженню традиційних форм сімейної організації.

З позицій символічного інтеракціонізму релігійні цінності аналізуються як система символів і значень, які формуються та відтворюються у процесі повсякденної взаємодії між членами сім'ї. У цьому підході особлива увага приділяється тому, як релігійні уявлення інтерпретуються батьками та дітьми, яким чином вони впливають на формування сімейної ідентичності та на практики виховання. Релігійні ритуали, традиції та символи виступають важливими механізмами конструювання спільного ціннісного простору в родині.

Конфліктологічний підхід дозволяє виявити суперечності, що можуть виникати між релігійними цінностями та сучасними соціальними нормами. У межах

цього підходу аналізується напруження між традиційними релігійними уявленнями про сім'ю та процесами секуляризації, гендерної рівності, індивідуалізації та плюралізму життєвих стилів. Такі суперечності можуть проявлятися у внутрішньосімейних конфліктах, міжпоколінних розбіжностях або різних підходах до виховання дітей.

Важливе місце у соціологічному підході займає аналіз процесу соціалізації, в межах якого релігійні цінності передаються від батьків до дітей. Соціологи розглядають цей процес як динамічний і багатовимірний, що залежить від рівня релігійності сім'ї, інтенсивності релігійних практик, соціального оточення та впливу інших агентів соціалізації, таких як освіта, засоби масової інформації та однолітки.

Відмінність релігійних цінностей від загальнолюдських моральних норм полягає в тому, що вони:

1. Спираються на авторитет божественного одкровення (Біблія, Коран, Веди тощо).
2. Включають уявлення про гріх, відповідальність перед Богом і спасіння.
3. Орієнтовані на духовний розвиток людини, а не лише на соціальну гармонію.

У цьому контексті Пітер Бергер зазначав, що сучасне суспільство стикається з конфліктом між традиційними релігійними нормами та секуляризованими культурними моделями, що позначається на цінностях сімейного життя [1, с.23-

У релігієзнавстві релігійні цінності розглядаються як частина сакральної сфери, яка відрізняється від секулярної (світської) культури. Вони мають вплив на світогляд, соціальні практики та міжособистісні стосунки, зокрема на інститут сім'ї та виховання дітей.

Можна виділити такі функції релігійних цінностей:

1. Регулятивна – визначає морально прийнятну поведінку (наприклад, заборона подружньої зради, повага до батьків).
2. Виховна – формує особистісні риси та цінності дітей через релігійне виховання.
3. Об'єднувальна – зміцнює сімейні та суспільні зв'язки, створює відчуття єдності між поколіннями.
4. Захисна – допомагає подолати життєві труднощі через віру, молитву та підтримку релігійної спільноти.

Як зазначає Грейс Деві, навіть у секулярному суспільстві релігія продовжує виконувати об'єднувальну функцію, адже родинні ритуали (наприклад, спільні молитви, відзначення релігійних свят) допомагають зберігати міжпоколінний зв'язок і родинні традиції [5, с. 211–213].

Релігійні цінності можна поділити на кілька ключових категорій:

Моральні норми - більшість світових релігій містять у своїх доктринах універсальні моральні принципи:

Любов до ближнього (християнство: "Люби ближнього свого, як самого себе" – Мт. 22:39) [2, с.112].

- Чесність, справедливість, милосердя (іслам: "Говоріть правду і чиніть добро, і ви будете винагороджені" – Коран, 2:177) [14].
- Відмова від насильства (буддизм: "Не завдавай шкоди жодній живій істоті" – Дхаммапада, 130) [8].

Сімейні цінності - сім'я у більшості релігійних традицій розглядається як священний союз, де кожен член має певні обов'язки:

- Шлюб як священний союз (християнство: "Що Бог поєднав, того людина нехай не розлучає" – Мк. 10:9) [2].

- Повага до батьків (іслам: "Будьте добрими до своїх батьків" – Коран,
- Відповідальність за виховання дітей (юдаїзм: "Навчай дитину на шляху її, і вона не відступить від нього" – Приповісті 22:6) [26].

Соціальні принципи - релігійні системи не лише впливають на особистість, а й формують соціальну гармонію:

- Взаємодопомога та благодійність (християнство: "Допомагайте один одному в бідах" – Гал. 6:2) [2]
- Повагу до старших і наставників (конфуціанство: принцип філіальності, "синівської пошани") [15].
- Співчуття та непротивлення злу насильством (буддизм, принцип карми)

Основні релігійні цінності в різних традиціях:

У християнстві сім'я розглядається як божественний інститут, встановлений Богом для збереження морального порядку. Основні цінності:

- Любов і самопожертва («Немає більшої любові, ніж та, коли хто душу свою покладе за друзів своїх» – Ів. 15:13).
- Шанування шлюбу («Що Бог поєднав, того людина нехай не розлучає» – Мк. 10:9).
- Повага до батьків («Шануй батька твого і матір твою, щоб довгими були твої дні на землі» – Вих. 20:12).
- Відповідальність за виховання дітей («Не дратуйте дітей ваших, а виховуйте їх у вченні Господньому» – Еф. 6:4). [2].

В ісламі сім'я є основним осередком суспільства, а її гармонія забезпечується дотриманням шаріатських норм. Основні принципи:

- Повага до батьків («Ми заповіли людині добре ставитися до батьків» – Коран 31:14).
- Подружня вірність (чоловік і жінка відповідають один перед одним та перед Аллахом).
- Виховання дітей у вірі (навчання Корану та моральних принципів ісламу)

Буддизм акцентує увагу на духовному розвитку та гармонійних стосунках.

Основні цінності:

- Ненасильство (ахімса) – уникнення сварок та агресії в родині.
- Розуміння карми – правильне виховання дітей формує їхню долю в майбутньому.
- Повага до старших – основа міцних сімейних зв'язків [18].

Юдаїзм вважає сім'ю центром релігійного життя. Основні цінності:

- Святість шлюбу («Чоловік залишить батька свого і матір, і пристане до дружини своєї» – Бут. 2:24).
- Обов'язковість навчання дітей (Талмуд каже: «Батько, який не навчає сина Тори, наче позбавляє його життя») [26].
- Родинна підтримка – кожен член сім'ї відповідає за добробут рідних.

Вплив релігійних цінностей на сімейні стосунки:

1. Регулювання поведінки – релігія задає моральні норми щодо подружньої вірності, взаємоповаги та відповідальності за дітей.
2. Психологічна підтримка – у кризових ситуаціях віруючі родини частіше знаходять розраду у вірі.
3. Традиційне виховання – релігійні сім'ї приділяють велику увагу навчанню дітей моральним принципам.

4. Збереження культурної спадщини – передача релігійних традицій через покоління.

Релігія значною мірою визначає моделі поведінки в сім'ї: розподіл ролей у шлюбі – в багатьох релігіях чоловік розглядається як глава родини, а жінка як берегиня домашнього вогнища; виховання дітей – передача духовних та моральних принципів через релігійні практики (читання молитв, відвідування храмів); регулювання сімейних конфліктів – через звернення до релігійного авторитету (священиків, імамів, рабинів).

Таким чином, можна зробити висновок, що релігійні цінності не втрачають своєї актуальності навіть у сучасному, динамічному світі. Вони продовжують відігравати вирішальну роль у формуванні гармонійної сім'ї, що є основою моральної стійкості та соціальної згуртованості суспільства. Релігійні цінності мають потужний вплив на формування сімейних відносин, виступаючи основою моралі, соціальної стабільності та культурної ідентичності. Вони сприяють зміцненню родинних зв'язків, визначають етичні засади виховання дітей та допомагають зберігати гармонію в суспільстві.

Дослідження релігії, зокрема праці Пітера Бергер, Чарльза Тейлора та Грейс Деві, показують, що релігійні цінності залишаються важливими навіть у глобалізованому та секулярному світі. Вони адаптуються до нових умов, змінюючи свою форму, але не втрачаючи свого значення для сімейного життя та суспільної моралі.

Незважаючи на відмінності між релігіями, їхні моральні принципи мають багато спільного, що свідчить про універсальність духовних ідеалів у сімейному житті.

1.2. Основні релігійні вчення про сім'ю та виховання дітей (християнство, іслам, буддизм тощо)

Сім'я у релігійних вченнях більшості світових релігій розглядається як основний осередок морального та духовного виховання, що формує особистість людини та забезпечує спадковість культурних і моральних цінностей суспільства. Особлива увага приділяється ролі батьків у вихованні дітей, а також взаємним обов'язкам подружжя як перед одне одним, так і перед Богом.

У християнській традиції сім'я займає центральне місце як основа не тільки суспільного, а й духовного життя людини. Шлюб розглядається як таїнство, встановлене Богом для взаємної підтримки подружжя та народження і виховання дітей у вірі. Апостол Павло у Посланні до Ефесян наголошує:

«Чоловіки, любіть своїх дружин, як і Христос полюбив Церкву і віддав себе за неї» (Еф. 5:25) [2, с. 124].

Цей заклик відображає сутність християнської моделі сімейних стосунків: самопожертва, безумовна любов і турбота є основою подружнього життя.

Християнське вчення підкреслює рівність перед Богом обох подружжя, проте збережено розрізнення ролей у родині відповідно до природних обов'язків.

Діти у християнській традиції розглядаються як Божий дар і благословення для батьків (Псалом 126:3). Від батьків очікується не лише фізичне забезпечення, а насамперед духовне виховання, що включає навчання молитов, ознайомлення зі Святим Письмом та залучення до літургійного життя Церкви.

Як зазначає Том Райт, "сім'я у християнстві є місцем, де починається навчання Божої благодаті й любові, формуючи характер і віру кожного її члена"[22].

Пітер Бергер наголошує на соціологічній функції християнської родини як інституції передачі релігійних норм і цінностей: саме в межах родини діти вперше знайомляться із сакральним світом, приймають основи віри та моральності [1].

Важливою особливістю є те, що християнська традиція виховання не обмежується дитинством. Вона закликає підтримувати родинні зв'язки протягом усього життя, шанувати батьків і піклуватися про старших:

«Шануй батька твого і матір твою, щоб довгими були твої дні на землі» (Вих. 20:12) [2, с. 88].

Таким чином, християнське вчення формує сім'ю як духовну спільноту, де моральні та релігійні цінності передаються від покоління до покоління, забезпечуючи стабільність як родини, так і ширшої віруючої спільноти. У християнській моделі сімейного життя простежується ідеал "малої церкви", де шлюб є не лише юридичним договором, а священним союзом, покликаним втілювати принципи любові, взаємоповаги та жертвності. Виховання дітей розглядається як святий обов'язок батьків, які повинні передати нащадкам основи віри та моральної поведінки.

В ісламській традиції сім'я посідає особливе місце як базовий елемент мусульманського суспільства та простір формування духовної особистості. Коран чітко визначає важливість подружнього союзу:

«І Він створив для вас із вас самих пари, щоб ви знайшли спокій у них; і створив між вами любов і милосердя» (Коран 30:21) [14, с. 258].

Шлюб у мусульманській культурі розглядається як договір, що укладається не лише між подружжям, а й перед Богом, на основі принципів взаємної згоди, поваги та відповідальності. Батьки несуть перед Аллахом обов'язок щодо всебічного виховання своїх дітей, як духовного, так і морального.

Пророк Мухаммад зазначав:

«Кожен із вас — пастир, і кожен із вас відповідальний за свою отару» (Sahih al-

Особливу увагу в ісламі приділяють ранньому вихованню. Дітей змалку навчають основним молитвам, принципам праведного життя, а також пошані до старших і турботі про батьків. За словами Жоселін Сезарі, ісламське виховання інтегрує духовні засади у повсякденність, виховуючи гармонійну особистість, здатну поєднувати релігійні цінності з соціальною відповідальністю [24].

Крім виховання в родині, у мусульманських громадах велика роль належить спільноті (умма), яка підтримує сім'ю в дотриманні релігійних обов'язків та традицій. Участь у п'ятничних молитвах, святкування таких подій, як Ід аль-Фітр та Ід аль-Адха, сприяють укріпленню зв'язків між родиною та релігійною спільнотою.

Таким чином, ісламська концепція сім'ї об'єднує духовні, етичні й соціальні аспекти життя, формуючи середовище для виховання гармонійної особистості у дусі віри. Іслам акцентує на взаємній відповідальності членів родини та чітко визначених обов'язках подружжя. Виховання дітей у дусі ісламу забезпечує не лише їхнє особистісне зростання, а й зміцнення умми — глобальної мусульманської спільноти. Родина в ісламі є базовою ланкою, що гарантує передання релігійної традиції та соціальної стабільності.

Буддизм розглядає сім'ю як місце практики взаємної поваги, співчуття та етичної поведінки. Хоча основна увага буддизму приділяється індивідуальному духовному розвитку, у текстах палійського канону підкреслюється важливість належного ставлення до родини. Згідно з "Сигалавада Суттою", батьки повинні виховувати дітей у чесноті, навчати їх ремеслу, знайомити з духовними основами життя [18].

Будда навчає: «Як мати, яка ризикує життям, охороняє свою єдину дитину, так і нехай кожен розвиває безмежне серце любові до всіх живих істот» [18].

Буддійське виховання базується на п'яти моральних заповідях: утримання від шкоди живим істотам, крадіжки, неправдивої мови, неправильних сексуальних стосунків і вживання одурманюючих речовин. Як підкреслює Далай-лама XIV, основне завдання батьків — не лише передати знання, а й сформувати в дітях здатність до співчуття, прощення і внутрішньої рівноваги [6].

У буддистських громадах родина активно залучається до релігійного життя через участь у святах, медитаціях, паломництвах до святих місць. Святкування Вісакха — день народження Будди — є прикладом інтеграції релігійної

практики у сімейне виховання, що сприяє зміцненню духовного зв'язку між поколіннями.

Отже, буддизм бачить у родині простір для розвитку моральності та співчуття, створюючи умови для всебічного гармонійного виховання дитини. Буддизм, хоч і фокусується на особистісному духовному вдосконаленні, надає великого значення сім'ї як середовищу розвитку доброчесності та усвідомленості. Через виховання дітей у душі співчуття, ненасильства і духовної рівноваги буддизм формує гармонійне суспільство, де сім'я слугує джерелом моральної підтримки та спільної духовної практики.

У юдаїзмі сім'я є центральною інституцією релігійного, морального та культурного життя. Виховання дітей у юдейській традиції не є лише приватною справою батьків, а розглядається як виконання Божої заповіді. Тора закликає:

«І повторюй ці слова дітям твоїм, і говори про них, коли сидиш у домі твоєму, і коли йдеш дорогою, і коли лягаєш, і коли встаєш» (Втор. 6:7) [26].

Сімейне виховання в юдаїзмі розпочинається від народження дитини. Хлопчика на восьмий день після народження обрізують як знак завіту між Богом та народом Ізраїлю (Бут. 17:10). Сімейні обряди — святкування шабату, Песаху, Бар-міцва — відіграють ключову роль у вихованні віруючої дитини та зміцненні родинних зв'язків.

Джонатан Сакс, відомий сучасний юдейський філософ і богослов, наголошує: "Єврейська сім'я — це місце, де передається не лише традиція, але і гідність бути частиною історії народу, що пам'ятає своє минуле і буде майбутнє" [23, с.239-240].

Особливе значення має виховання дітей у пошані до батьків і старших:

«Шануй батька твого і матір твою, щоб продовжилися дні твої на землі» (Вих. 20:12) (Вих. 20:12) [26].

Юдейська традиція розглядає сім'ю не лише як осередок віри, а й як школу моральності. Батьки несуть відповідальність не тільки за передачу релігійного

знання, а й за формування характеру та громадянської позиції дитини. У сімейному колі навчають благодійності (цдака), чесності (йошер) та поваги до інших членів громади.

Таким чином, юдейське розуміння родини поєднує релігійний, виховний і культурний аспекти, створюючи умови для збереження ідентичності єврейського народу через виховання наступних поколінь. Юдаїзм виокремлюється особливим підходом до сім'ї як до ключового механізму збереження релігійної ідентичності. Сімейні обряди, традиції та активна участь у святкуваннях зміцнюють зв'язок поколінь, сприяють передачі глибоких духовних і моральних цінностей, що формують єдність єврейської громади.

Висновки до розділу

Аналіз релігійних цінностей як основоположного чинника формування сімейних стосунків доводить, що ці цінності є невід'ємною частиною не лише духовної, а й соціокультурної структури суспільства. Вони формують морально-етичні орієнтири поведінки, закладають основи міжособистісних відносин у родині, а також сприяють передачі культури й традицій від покоління до покоління.

Релігія відіграє роль могутнього інтегруючого чинника, що забезпечує сталість соціальних норм, підтримує етичну основу суспільства і зокрема сімейного життя. Погляди класиків соціології, таких як Макс Вебер, Еміль Дюркгейм і Пітер Бергер, підкреслюють, що релігія історично формувала етичні моделі поведінки та закріплювала ролі у родині. Макс Вебер зазначав, що релігійна етика, впливала навіть на господарські відносини та культуру праці, а через це — на функціонування сім'ї. Еміль Дюркгейм бачив у релігії засіб соціальної інтеграції, що особливо яскраво виявляється у сімейному вихованні. Пітер Бергер звернув увагу на роль релігії у створенні "номосу" — загальноприйнятого порядку сенсу, який значною мірою передається саме через сім'ю.

Сучасні дослідники, Чарльз Тейлор і Грейс Деві, вказують, що навіть у світі глобалізації та секуляризації релігійні цінності залишаються потужною силою, що формує моральний фундамент сімейних стосунків. Під впливом глобальних процесів ці цінності зазнають трансформацій, але зберігають свою сутність і адаптуються до нових соціальних реалій. Це дозволяє зберегти духовну спадковість у родині, а також підкреслює значущість релігії у вихованні наступних поколінь.

Таким чином, підсумовуючи зміст розділу, можна ствердно констатувати, що релігійні цінності становлять потужну культурну і духовну силу, яка впливає на формування стійких, гармонійних і морально здорових сімейних стосунків.

Вони не лише забезпечують духовну єдність родини, а й виступають надійним орієнтиром для розвитку етичної культури суспільства в цілому.

РОЗДІЛ II. Вплив релігійних норм на формування сімейних стосунків та релігійне виховання дітей у сім'ї

Релігійні норми відіграють ключову роль у формуванні сімейних стосунків та вихованні дітей, оскільки вони задають моральні орієнтири, правила поведінки та моделі взаємодії всередині родини. У традиційних і сучасних сім'ях релігія виступає не лише як система вірувань, а й як комплекс практичних настанов, що регулюють поведінку членів сім'ї, визначають їхні обов'язки та відповідальність перед один одним. Через усвідомлене дотримання релігійних норм батьки формують у дітей базові моральні цінності, такі як чесність, повага до інших, співчуття, милосердя та готовність допомагати ближньому.

Вплив релігійних норм проявляється у різних аспектах сімейного життя. По-перше, вони визначають структуру сімейних стосунків, встановлюють традиційні ролі чоловіка, дружини та дітей, що створює передбачуваний і стабільний простір для розвитку взаємоповаги і взаємодопомоги. По-друге, релігійні цінності виступають основою виховання дітей, забезпечуючи систематичну передачу моральних та етичних норм, які органічно інтегруються у повсякденну поведінку дитини. Дотримання релігійних практик, участь у спільних обрядах та молитвах формує у дітей почуття обов'язку, відповідальності та духовної належності до родини та громади.

Крім того, релігійні норми сприяють розвитку міжпоколінного діалогу, оскільки батьки пояснюють дітям сенс моральних та духовних принципів, мотивують їх робити свідомий вибір у конкретних життєвих ситуаціях і обговорюють складні моральні питання. Такий підхід дозволяє дітям не просто слідувати правилам, а формувати власну моральну позицію на основі релігійних цінностей, що підвищує ефективність виховання та забезпечує розвиток духовно зрілої особистості.

Водночас релігійні норми впливають на формування спільнотної моральності та соціальної відповідальності через участь сімей у громадських, культурних та благодійних ініціативах при парафіях або релігійних громадах. Діти, які залучаються до таких практик, навчаються взаємоповазі, солідарності та соціальній активності, що підсилює їхню здатність застосовувати релігійні принципи у повсякденному житті. У цьому контексті релігія не обмежується приватною сферою, а стає важливим чинником соціалізації, що впливає на розвиток моральних, етичних і культурних якостей дитини.

Особливе значення релігійні норми мають у переосмисленні традицій та адаптації їх до сучасних соціокультурних умов. Родини, які інтегрують релігійні цінності з освітніми, культурними та громадськими практиками, створюють умови для того, щоб діти засвоювали духовні принципи у доступній та зрозумілій формі, що сприяє розвитку їхньої моральної самостійності та критичного мислення. Це дозволяє сім'ї виховувати дітей не через примус або формальне виконання обрядів, а через усвідомлене прийняття цінностей, що підвищує життєву актуальність релігії та її виховну ефективність.

2.1. Взаємовідносини між чоловіком і дружиною у релігійному дискурсі

Релігійні традиції надають великого значення формуванню гармонійних стосунків між чоловіком і дружиною, визначаючи не лише духовні, а й соціальні аспекти їхньої взаємодії. У релігійному світогляді інститут шлюбу посідає особливе місце як сакральна, а не лише соціально-правова форма єдності чоловіка і жінки.

У релігійному дискурсі взаємовідносини між чоловіком і дружиною розглядаються як сакральний союз, що має не лише соціальне, а й духовне значення. Шлюб у більшості релігійних традицій постає як божественно санкціонована форма спільного життя, спрямована на взаємну підтримку подружжя, продовження роду та моральне вдосконалення особистості. Такий підхід зумовлює особливу нормативну насиченість подружніх відносин, які

регламентуються релігійними приписами, традиціями та моральними настановами.

Однією з ключових характеристик подружніх взаємин у релігійному контексті є принцип відповідальності та взаємних обов'язків. Релігійні норми визначають ролі чоловіка і дружини, підкреслюючи важливість взаємоповаги, вірності, турботи та моральної підтримки. У традиційних релігійних уявленнях чоловік часто постає як відповідальний за матеріальне забезпечення та захист сім'ї, тоді як дружині відводиться роль берегині сімейного вогнища й основного вихователя дітей. Водночас у сучасному релігійному дискурсі спостерігається тенденція до переосмислення цих ролей у напрямі більшої партнерської взаємодії.

Релігійний дискурс також акцентує увагу на моральних основах подружніх відносин, зокрема на таких цінностях, як любов, терпіння, жертвність і прощення. Подружня любов у релігійному розумінні виходить за межі емоційної прихильності та набуває характеру етичного зобов'язання, що передбачає готовність до взаємних поступок і спільного подолання життєвих труднощів. Ці цінності розглядаються як основа стабільності сім'ї та гармонійних взаємин між подружжям.

Важливим елементом релігійного дискурсу є ідея нерозривності шлюбу, яка надає подружнім стосункам особливої значущості та довготривалості. Шлюб розглядається як союз, що має тривати протягом усього життя, а розірвання подружніх відносин оцінюється як небажане або морально проблематичне явище. Такий підхід сприяє формуванню у подружжя відповідального ставлення до сімейного життя та стимулює пошук компромісів у кризових ситуаціях.

З соціологічної точки зору релігійний дискурс подружніх взаємин виконує нормативно-регулятивну функцію, визначаючи соціально схвалювані моделі поведінки чоловіка і дружини. Через релігійні настанови суспільство транслює уявлення про ідеальну сім'ю, бажані подружні ролі та форми взаємодії. Ці

уявлення впливають на повсякденні практики сімейного життя, зокрема на способи вирішення конфліктів, розподіл обов'язків і прийняття спільних рішень.

Водночас у сучасному суспільстві релігійний дискурс подружніх відносин взаємодіє з процесами секуляризації, індивідуалізації та зміни гендерних ролей. Це зумовлює появу різних моделей поєднання релігійних цінностей із сучасними уявленнями про рівність і партнерство в шлюбі.

В багатьох конфесіях, зокрема в християнстві, шлюб розглядається не лише як життєвий союз, а як духовний шлях взаємного освячення, служіння і жертвності. Біблійне вчення визначає любов і вірність як базові принципи, що мають регулювати подружні стосунки: «Чоловіки, любіть своїх дружин, як і Христос полюбив Церкву» (Еф. 5:25) [2].

Тут акцент робиться на жертвній любові, взаємоповазі та рівності у Христі. Християнська модель подружжя передбачає взаємну підтримку, розуміння та духовне зростання обох партнерів. Як підкреслює Том Райт, "шлюб у християнстві — це не просто соціальний інститут, а школа святості, де кожен член подружжя навчається любові та милосердю" [22].

Згідно з Катехизмом Католицької Церкви (ККЦ), подружжя – це «завіт любові, укладений у свободі, який Бог благословляє і скріплює як нерозривний союз» [13]. У православній традиції шлюб трактується як таїнство, що символізує союз Христа з Церквою, отже вимагає від подружжя духовної зрілості, жертвності, а не лише виконання ролей, визначених традицією [20].

В ісламі відносини між чоловіком і дружиною регламентовані нормами шариату. Основною цінністю є справедливість і взаємоповага. Коран наголошує:

«Жінки ваші — одежа для вас, і ви — одежа для них» (Коран 2:187) [14].

Це метафора взаємної підтримки і захисту. Жоселін Сезарі підкреслює, що ісламська етика шлюбу заснована на принципі "ма'руф" — доброзичливого, справедливого ставлення одне до одного [24].

У юдейській традиції подружжя будується на принципах взаємної відповідальності та любові. Талмуд вчить: "Нехай чоловік поважає свою дружину більше, ніж самого себе, і шанує її, як свою власну душу" [27]. За словами Джонатана Сакса, "сімейне життя в юдаїзмі є ареною для реалізації Божих заповідей любові, поваги та підтримки" [23].

Буддизм підкреслює рівноправність у шлюбі. "Сигалавада Сутта" вказує, що чоловік і дружина повинні ставитися одне до одного з повагою та турботою, взаємно допомагати в досягненні добробуту і духовної рівноваги [18].

У всіх релігійних традиціях наголошується на повазі, любові та взаємній підтримці як основі подружніх стосунків. Незважаючи на культурні особливості, релігії спрямовують до гармонійної моделі сімейного життя.

Сучасна християнська етика все більше відходить від буквализму щодо ролей у сім'ї й зосереджується на партнерстві, духовному союзі, взаємоповазі та відкритості до діалогу. Таким чином, релігійні норми впливають на формування не лише зовнішніх рамок, але й внутрішнього, глибинного змісту подружнього єднання — як постійної праці над собою, вміння прощати, чути і підтримувати.

2.2. Основні принципи релігійного виховання дітей

Релігійне виховання дітей є складним і багатовимірним процесом, що спрямований на формування моральних, духовних і ціннісних орієнтацій особистості в межах певної релігійної традиції. У соціологічному вимірі воно розглядається як важливий механізм первинної соціалізації, через який суспільство відтворює свої культурні, моральні та світоглядні засади. Основні принципи релігійного виховання формуються під впливом релігійних доктрин, традицій і соціальних норм та реалізуються насамперед у сімейному середовищі.

Принцип духовно-моральної спрямованості виховання

Одним із базових принципів релігійного виховання є орієнтація на формування духовно-моральних якостей дитини. У межах релігійних учень виховання

спрямоване не лише на передачу знань про віру, а передусім на формування таких чеснот, як доброта, милосердя, чесність, відповідальність, повага до інших та любов до ближнього. Ці моральні настанови розглядаються як основа гармонійного розвитку особистості та її соціальної адаптації.

Принцип духовно-моральної спрямованості виховання є ключовим у формуванні особистості дитини, здатної до усвідомленого морального вибору, співчуття та соціальної відповідальності. Він передбачає, що процес виховання орієнтується не лише на формування знань та навичок, а на розвиток духовної сфери особистості та моральної свідомості. У контексті релігійного виховання цей принцип визначає роль релігійних цінностей, норм та традицій у формуванні життєвих орієнтирів дитини.

Суть принципу полягає у тому, що виховання повинно спрямовувати дитину на осмислення моральних цінностей через духовний досвід, а не лише через зовнішнє дотримання правил. Це означає:

- розвиток у дітей розуміння морального сенсу власних дій;
- формування здатності відрізняти добро від зла на основі релігійних та етичних норм;
- виховання поваги до духовних і культурних традицій родини та громади.

Принцип духовно-моральної спрямованості забезпечує інтеграцію моральних норм у повсякденне життя, роблячи їх актуальними, практичними та усвідомленими.

У сімейному контексті цей принцип реалізується через:

- приклад батьків: діти наслідують духовно-моральні моделі поведінки дорослих;
- участь у релігійних практиках і ритуалах, де моральні цінності втілюються у конкретних діях;
- обговорення моральних дилем і життєвих ситуацій, що дозволяє дитині розвивати здатність до самостійного оцінювання та вибору;

- залучення до соціальної та громадської діяльності, де дитина переживає духовні принципи через допомогу іншим та участь у спільноті.

Соціологічно принцип духовно-моральної спрямованості виховання дозволяє розглядати релігію як фактор соціальної інтеграції і формування моральних норм у суспільстві. Діти, виховані з урахуванням цього принципу, демонструють більшу здатність до взаємодії у спільноті, співпраці з іншими та дотримання соціально значущих норм.

Принцип духовно-моральної спрямованості виховання є фундаментальним для формування гармонійної особистості, здатної поєднувати моральні та релігійні цінності із соціальними вимогами сучасного світу. Його реалізація у сім'ї сприяє розвитку духовної зрілості, моральної відповідальності та соціальної адаптованості дітей, забезпечуючи ефективне поєднання традицій релігійного виховання з потребами сучасного суспільства.

Релігійне виховання формує у дитини уявлення про моральну відповідальність за власні вчинки, сприяє розвитку внутрішньої саморегуляції та здатності до морального вибору. У соціологічному аспекті це сприяє інтеграції індивіда в соціальне середовище та зниженню рівня девіантної поведінки.

Важливим принципом релігійного виховання є принцип особистого прикладу, згідно з яким батьки виступають головними носіями та трансляторами релігійних цінностей. Діти засвоюють релігійні норми не лише через словесні настанови, а передусім через спостереження за поведінкою батьків, їхнім ставленням до інших людей, сімейних обов'язків та життєвих труднощів.

Соціологічні дослідження підтверджують, що рівень релігійності дітей значною мірою залежить від узгодженості між декларованими цінностями та реальними практиками батьків. Таким чином, особистий приклад є ключовим механізмом ефективної міжпоколінної трансмісії релігійних цінностей.

Релігійне виховання передбачає систематичний і послідовний характер впливу на дитину. Йдеться про регулярне залучення до релігійних практик, традицій,

свят і ритуалів, які формують у дитини стабільну систему цінностей і світоглядних орієнтацій. Послідовність у вихованні сприяє закріпленню релігійних норм як невід'ємної частини повсякденного життя.

У соціологічному контексті систематичність релігійного виховання розглядається як чинник стабільності ціннісної системи особистості та збереження культурної спадковості в межах сім'ї й громади.

Сучасний підхід до релігійного виховання дедалі більше акцентує увагу на принципі добровільності та усвідомленого прийняття релігійних цінностей. Хоча дитина на ранніх етапах соціалізації значною мірою наслідує батьків, важливим є створення умов для вільного формування релігійної ідентичності без примусу.

З соціологічної точки зору, примусове нав'язування релігійних норм може призводити до внутрішнього конфлікту, формального дотримання традицій або відмови від них у дорослому віці. Натомість добровільне прийняття релігійних цінностей сприяє їх глибшій інтеграції в особистісну структуру.

Релігійне виховання повинно враховувати вікові та психологічні особливості дитини. Релігійні уявлення, норми та символи мають подаватися у формі, доступній для розуміння на відповідному етапі розвитку. Для дітей молодшого віку це можуть бути казки, образи, приклади з життя, тоді як для підлітків — етичні дискусії, обговорення життєвих ситуацій та моральних дилем.

Дотримання цього принципу сприяє гармонійному засвоєнню релігійних цінностей і запобігає їх формалізації або викривленому розумінню.

У сучасному плюралістичному суспільстві релігійне виховання дітей дедалі частіше поєднується зі світськими освітніми моделями. Цей принцип передбачає гармонійне співіснування релігійних цінностей із загальнолюдськими нормами, правами людини, толерантністю та повагою до різноманіття.

Соціологічний аналіз показує, що таке поєднання сприяє формуванню відкритої, соціально відповідальної особистості, здатної до міжкультурного та міжрелігійного діалогу.

Багато релігійних традицій наголошують на важливості виховання у дітей почуття соціальної відповідальності та готовності допомагати іншим.

Благодійність, волонтерство, турбота про слабких розглядаються як практичне втілення релігійних цінностей у повсякденному житті.

У соціологічному вимірі цей принцип сприяє формуванню активної громадянської позиції та соціальної солідарності, що є важливими для стабільного розвитку суспільства.

Отже, основні принципи релігійного виховання дітей формують цілісну систему духовно-морального впливу, що реалізується через сім'ю, релігійні інститути та соціальне оточення. Вони спрямовані на формування гармонійної особистості, здатної поєднувати релігійні переконання з вимогами сучасного соціального життя, що зумовлює їхню значущість у соціологічному аналізі сімейних відносин і виховання дітей.

Релігійне виховання в сім'ї — це не лише навчання молитвам або знайомство з обрядовістю. Це передусім формування у дитини морально-етичних орієнтирів, що ґрунтуються на духовних вартостях: любові, милосерді, чесності, справедливості, довірі до вищої волі.

Визначальними засадами релігійного виховання, незалежно від конфесійної належності, є:

- Принцип послідовності: приклад життя батьків повинен відповідати цінностям, які вони проголошують.

Послідовність між словами та вчинками батьків — основа довіри в дитячо-батьківських стосунках. Якщо батьки проголошують певні релігійні ідеали, але не дотримуються їх у повсякденному житті, дитина швидко вловлює цю

невідповідність. У результаті формується цинічне або індиферентне ставлення до релігії як до формальної системи, яка не має справжнього значення.

У контексті виховання це означає, що батьки, які навчають дитину чесності, самі не повинні брехати; якщо вони навчають прощення — мають уміти прощати. Згідно з дослідженням Smith & Denton (2005), найбільший вплив на релігійне становлення дитини справляє не богословське знання, а приклад батьківського стилю життя, який демонструє віру як джерело рішень, поведінки та ставлення до інших [25].

Цей принцип також тісно пов'язаний із християнським уявленням про «життя у Христі» — віра не як набір зовнішніх обрядів, а як внутрішня форма буття. Саме тому послідовність — не лише педагогічна стратегія, а й етична вимога до особистості, яка виховує.

- Принцип поваги до свободи совісті дитини: дитина має не бути об'єктом примусу, а партнером у діалозі.

Релігійне виховання дітей у сучасному суспільстві відбувається в умовах глибоких соціальних трансформацій, зумовлених процесами глобалізації, секуляризації, культурного плюралізму та розвитку інформаційних технологій. Ці процеси істотно змінюють традиційні механізми передачі релігійних цінностей і впливають на характер взаємодії між сім'єю, релігійними інститутами та іншими агентами соціалізації дитини. У зв'язку з цим релігійне виховання набуває нових форм і потребує соціологічного осмислення з урахуванням сучасних викликів.

У соціології сім'ї сімейне середовище розглядається як основний простір формування релігійних уявлень і ціннісних орієнтацій дитини. Саме в сім'ї відбувається первинне знайомство з релігійними нормами, традиціями, символами та ритуалами. Батьки виступають не лише вихователями, а й носіями певної релігійної культури, яка транслюється через повсякденні практики, стиль спілкування та моральні установки.

Релігійне виховання в сім'ї має комплексний характер і включає як вербальні елементи (пояснення, настанови, розмови про віру), так і невербальні (участь у релігійних обрядах, дотримання традицій, приклад поведінки). Соціологічні дослідження засвідчують, що саме сімейна модель релігійності є вирішальною для формування релігійної ідентичності дитини у дорослому віці.

Окрім сім'ї, важливу роль у процесі релігійного виховання відіграють релігійні інститути, зокрема церкви, громади, недільні школи та релігійні освітні організації. Вони забезпечують інституційно організований простір для систематичного засвоєння релігійних знань, моральних норм і традицій.

У соціологічному аспекті релігійні інститути виконують функцію підтримки сімейного виховання, пропонуючи структуровані моделі соціалізації, які сприяють формуванню колективної релігійної ідентичності. Водночас вони виступають середовищем соціальної інтеграції дітей, забезпечуючи їх залучення до спільнот із подібними ціннісними орієнтаціями.

Релігійне виховання реалізується через різноманітні форми та методи, які залежать від конфесійної традиції, віку дитини та соціального контексту. До найбільш поширених форм належать участь у релігійних святах і ритуалах, навчання основ віровчення, читання релігійних текстів, обговорення моральних ситуацій, а також спільна молитва та благодійна діяльність.

Методи релігійного виховання можуть включати переконання, наслідування, заохочення, діалог і спільне осмислення життєвих подій. У сучасних підходах дедалі більшого значення набуває діалогічний метод, який передбачає активну участь дитини у формуванні власних переконань і сприяє розвитку критичного мислення в межах релігійного світогляду.

Релігійне виховання та формування соціальної поведінки

З соціологічної точки зору релігійне виховання суттєво впливає на формування соціально схвалюваних моделей поведінки дитини. Релігійні цінності сприяють

розвитку таких якостей, як відповідальність, самодисципліна, емпатія, готовність до співпраці та повага до соціальних норм.

Релігійне виховання також формує уявлення про соціальну справедливість, обов'язок перед родиною та громадою, що позитивно впливає на процес соціальної інтеграції особистості. У цьому контексті релігія виступає важливим ресурсом соціального капіталу, який сприяє зміцненню міжособистісних зв'язків і соціальної солідарності.

Попри позитивний потенціал, релігійне виховання дітей стикається з низкою викликів. Одним із них є конкуренція з боку інших агентів соціалізації, зокрема мас-медіа, цифрового простору та однолітків, які можуть транслиувати цінності, відмінні від релігійних. Це зумовлює необхідність адаптації традиційних виховних підходів до умов сучасного інформаційного суспільства.

Крім того, у плюралістичному середовищі релігійне виховання може породжувати напруження між прагненням зберегти власну ідентичність і необхідністю толерантного ставлення до інших світоглядних позицій.

Соціологічний аналіз у цьому контексті наголошує на важливості формування відкритої релігійної ідентичності, здатної до діалогу та співіснування з різними ціннісними системами.

Однією з ключових функцій релігійного виховання є забезпечення міжпоколінної передачі духовних і культурних цінностей. Через виховний процес відбувається збереження релігійних традицій, символів і норм, які формують колективну пам'ять і культурну ідентичність спільноти.

Соціологічний підхід дозволяє розглядати релігійне виховання як механізм соціального відтворення, що забезпечує стабільність суспільства та безперервність культурного розвитку. Водночас цей процес не є статичним, а зазнає постійних змін під впливом соціальних умов і потреб нових поколінь.

Отже, релігійне виховання дітей є складним соціальним процесом, що поєднує сімейні, інституційні та культурні виміри. Воно відіграє важливу роль у

формуванні моральних орієнтацій, соціальної поведінки та релігійної ідентичності дитини, водночас адаптуючись до викликів сучасного соціокультурного середовища. Це зумовлює його значущість як об'єкта соціологічного аналізу в контексті дослідження впливу релігійних цінностей на сімейні стосунки та виховання дітей. Релігійне виховання не може бути ефективним, якщо ґрунтується на примусі, страху покарання чи ритуальному формалізмі. Згідно з базовими положеннями християнської антропології, кожна людина — включно з дитиною — є носієм вільної волі і гідності, а отже має право на свідомий вибір віри.

Філософ Джеймс Фаулер у своїй праці *Stages of Faith* зазначає, що автентична віра виникає лише на певному рівні когнітивної зрілості, коли особа здатна самостійно осмислювати символи, метафори й моральні категорії [30]. Тому релігійне виховання має бути адаптоване до вікового рівня дитини й здійснюватися в контексті довірливого діалогу, а не директивного монологу.

Повага до свободи не означає релятивізму або байдужості до духовного розвитку дитини, а радше передбачає мудре супроводження — без нав'язування, але з опорою на приклад, заохочення і запрошення до осмислення. У результаті формується не сліпа віра, а відповідальна духовна ідентичність.

- Принцип досвідного пізнання віри: віра має проявлятися у конкретних діях — допомозі, участі у церковному житті, милосерді, а не лише в словах.

Принцип досвідного пізнання віри є одним із ключових положень сучасного релігійного виховання і полягає в тому, що релігійність дитини або дорослого має проявлятися не лише у словесних виразах переконань, а через конкретні дії та практичну реалізацію цінностей. Відповідно до цього принципу, віра втрачає свою силу, якщо вона залишається формальною, абстрактною або декларативною; справжня релігійність виявляється у діях, спрямованих на благо інших, участь у релігійному та соціальному житті громади, милосердя та етичну поведінку у повсякденному житті.

З соціологічної точки зору, принцип досвідного пізнання віри дозволяє формувати у дитини соціально відповідальну особистість, здатну інтегрувати релігійні цінності у реальні життєві ситуації. Через конкретні дії дитина засвоює моральні норми, які забезпечують взаємоповагу, допомогу ближньому, дотримання етичних стандартів у суспільстві. У цьому сенсі віра стає не лише особистісним переконанням, а й механізмом соціалізації, що сприяє формуванню активної громадянської позиції та відповідальності перед спільнотою.

Наприклад, участь дитини у благодійних проектах, церковних святкуваннях, спільних молитвах або громадських ініціативах дозволяє їй пережити релігійні цінності на практиці, побачити їхній реальний вплив на життя інших людей і власну поведінку. Таким чином, віра стає живим досвідом, а не абстрактним поняттям.

У педагогічній практиці принцип досвідного пізнання віри реалізується через методи активного залучення дитини до релігійної діяльності. Це може включати:

- участь у волонтерських та благодійних заходах при релігійних організаціях;
- виконання малих ритуальних обов'язків у родині та громаді;
- практичне застосування моральних настанов у повсякденних ситуаціях, наприклад, у школі або серед друзів;
- створення ситуацій, у яких дитина повинна робити вибір на користь добра, милосердя або допомоги іншому.

Такий підхід дозволяє зміцнити взаємозв'язок між знанням, вірою та поведінкою. Дитина бачить, що релігія не лише пояснює, що є добрим або поганим, а й пропонує конкретні шляхи практичного втілення цих цінностей.

Формування морального досвіду

Принцип досвідного пізнання віри безпосередньо пов'язаний із формуванням морального та духовного досвіду. Коли віра реалізується через конкретні дії, дитина здобуває власний практичний досвід моралі, що є більш ефективним, ніж просте запам'ятовування правил або слів. Соціологічні дослідження свідчать, що саме активне переживання релігійних цінностей сприяє формуванню стійких етичних орієнтацій, високого рівня емпатії та готовності до співпраці з іншими.

Релігійна практика і формування ціннісної поведінки

Досвідне пізнання віри також підкреслює значущість збалансованого поєднання теоретичних знань і практичних дій. Наприклад, знання про доброту та справедливість, отримане від батьків чи священнослужителів, не буде ефективним, якщо дитина не матиме можливості реалізувати ці цінності у конкретних вчинках. Водночас практична діяльність без розуміння моральної основи релігії може призвести до формалізму. Тому ефективне виховання базується на синтезі знань, моральних переконань і практичних дій.

У соціологічному аспекті це сприяє розвитку у дітей критичного і свідомого ставлення до власної релігійності. Вони вчаться розпізнавати, що віра — це не лише слова, а конкретні вчинки, що відображають етичні та духовні принципи. Це формує у дитини відчуття відповідальності за свої дії і за інших людей.

Принцип досвідного пізнання віри особливо ефективний у сімейному середовищі, де батьки можуть моделювати конкретні приклади релігійної поведінки. Спільна участь у добродійних справах, допомога сусідам, участь у церковних заходах та святкуваннях дозволяє дитині переживати релігію як частину повсякденного життя, а не як абстрактну ідею. Соціологічний аналіз показує, що саме така інтеграція релігійних цінностей у повсякденну практику формує стійкі моральні орієнтації та життєву позицію.

Релігія, що існує лише у вигляді теорії, швидко втрачає актуальність у свідомості дитини. Натомість, коли духовні ідеї мають практичний вимір — віра стає живою. Саме тому сучасна педагогіка релігійного виховання акцентує

на переживанні, участі, практиці як головних засобах залучення дитини до духовного світу.

Цей принцип реалізується через:

- спільну участь родини у недільних богослужіннях;
- благодійні ініціативи (збір допомоги для нужденних, підтримка поранених, допомога літнім людям);
- спільну молитву, домашні релігійні традиції (наприклад, запалення свічки на свято, освячення страв).

Дослідження ESS (2020) показують, що діти, які залучені до практичної релігійної діяльності, мають вищий рівень емпатії, соціальної відповідальності та самоусвідомлення, ніж їхні однолітки, виховані в суто світському середовищі

Таким чином, досвідне пізнання віри створює простір для глибокого особистісного засвоєння духовних цінностей — не через «зазубрювання» чи настанови, а через особистий контакт із моральним сенсом релігії в реальному житті.

Як зазначає українська дослідниця Оксана Забужко, “віра — це внутрішній досвід, який можна лише засвідчити, а не нав’язати” [11]. У цьому сенсі релігійне виховання має спиратись на довіру, емоційний зв’язок між дитиною та дорослими, а не на страх покарання чи авторитарну систему заборон.

Сучасні богословські концепції наголошують на тому, що релігійна освіта повинна включати не лише інтелектуальний компонент (знання про віру), а й емоційно-ціннісний досвід, вкорінений у практиці: спільна молитва, участь у волонтерстві, святкування літургійних дат, обговорення моральних проблем.

Західні автори (наприклад, James Fowler у своїй моделі стадій розвитку віри) підкреслюють, що релігійність дитини змінюється залежно від віку, і тому в кожному періоді мають застосовуватися різні форми впливу — від символічно-

нарративних до раціонально-етичних [30]. Таким чином, ефективне релігійне виховання потребує педагогічної гнучкості, знання вікових особливостей дитини та адаптації релігійних змістів до її життєвого досвіду.

Ключову роль у цьому процесі відіграє атмосфера любові та довіри в родині. Якщо релігія подається як тиск або обов'язок, дитина чинить спротив; якщо ж вона бачить у батьках приклад віруючої, чесною і щирою людини — формується глибока, усвідомлена духовність.

2.3. Соціологічні дослідження щодо впливу релігії на виховання дітей (аналіз даних, порівняння підходів у різних країнах)

У соціологічній науці вплив релігії на процес виховання дітей розглядається як багатовимірне явище, що охоплює духовні, моральні, соціально-психологічні та культурні аспекти. Багато дослідників відзначають, що релігійні цінності стають важливою складовою соціалізації дитини, формують моральні установки та моделі поведінки, впливають на способи вирішення конфліктів і сприяють виробленню етичних норм. Соціологічні підходи до вивчення цього явища варіюються залежно від теоретичних концепцій, методів дослідження та соціокультурного контексту.

Соціологи, що працюють у сфері сімейних відносин і релігії, застосовують різноманітні теоретичні рамки. Структурно-функціоналісти розглядають релігію як соціальний інститут, що стабілізує сімейні цінності та моделі виховання, сприяє підтриманню порядку та моральних норм у суспільстві. Символічні інтераціоналісти фокусуються на взаємодії між членами сім'ї і релігійними практиками, підкреслюючи, що релігійне виховання формується у процесі спільної діяльності, обміну значеннями та інтерпретації символів.

Інший підхід — конфліктологічний — акцентує увагу на суперечностях між традиційними релігійними нормами та сучасними соціальними змінами, зокрема у сфері гендерних ролей, свободи вибору та індивідуалізації. Цей

підхід дозволяє дослідити ситуації, коли релігійні установки можуть як підтримувати стабільність сімейних моделей, так і ставати джерелом напруження між поколіннями.

У дослідженнях, що порівнюють різні соціокультурні середовища, релігійний вплив на виховання дітей проявляється по-різному. У суспільствах з високим рівнем релігійної практики сімейне виховання часто включає регулярну участь у релігійних обрядах, спільні релігійні традиції та чітко сформульовані моральні настанови. У таких контекстах релігія виступає як один із головних агентів соціалізації нарівні із сім'єю та школою, а релігійні інституції відіграють активну роль у підтримці сімейних практик.

У секуляризованих суспільствах роль релігії у вихованні дітей набагато менш явна, але її вплив проявляється у формуванні індивідуальних ціннісних орієнтацій, навіть якщо релігійна практика не є регулярною. Тут релігійні цінності можуть бути інтегровані у ширший культурний контекст, де вони впливають на моральні установки поряд із світськими етичними нормами, і часто стають одним із компонентів особистісної ідентичності.

Порівняльні соціологічні дослідження вказують, що у країнах із традиційно домінуючими релігійними інституціями (наприклад, у суспільствах з сильною присутністю християнства, ісламу чи буддизму) релігійне виховання є невід'ємною частиною соціалізації дітей. У таких суспільствах батьки часто орієнтуються на релігійні норми у визначенні моральних стандартів, способів виховання, поведінкових норм і відповідальності перед спільнотою.

Водночас у багатоконфесійному середовищі, де присутні різні релігійні традиції, дослідники відзначають, що релігійні цінності можуть виступати як чинник культурної ідентичності та інтеграції у громаду, але одночасно сприяти формуванню відкритості, толерантності та міжрелігійного діалогу в родині. У таких контекстах релігійне виховання часто поєднує елементи традиційних релігійних настанов із сучасними уявленнями про права та свободи дитини.

Серед соціологів існує розуміння того, що вплив релігії на виховання дітей не є однорідним у всіх релігійних традиціях. Навіть у межах однієї релігії спосіб реалізації релігійного виховання може суттєво відрізнятись залежно від локальних культурних практик, індивідуальних родинних стратегій та ступеня релігійної відданості батьків. Це вказує на те, що релігійні норми не є детермінованою інструкцією для всіх, а стають значущими лише через конкретні соціальні практики.

Сучасні соціологічні дослідження розглядають також нові форми релігійного виховання, які виникають під впливом цифрових технологій і зміненого інформаційного середовища. Доступ до релігійних матеріалів онлайн, участь у віртуальних громадах, а також поєднання світських і релігійних джерел інформації впливають на способи засвоєння релігійних цінностей дітьми. Це породжує нові питання щодо ролі традиційних агентів соціалізації та адаптації релігійного виховання до умов інформаційного суспільства.

Соціологи також відзначають зростаючу увагу до індивідуалізованих форм релігійної ідентичності, де діти та молоді люди самостійно вибирають ті елементи релігійних традицій, які відповідають їхній особистій системі цінностей. Це формує нові моделі релігійного виховання, що виходять за межі традиційних формальних практик.

Загальні висновки соціологічного аналізу.

Соціологічні дослідження дозволяють сформулювати кілька узагальнених положень щодо впливу релігії на виховання дітей:

- релігійні цінності відіграють значну роль у формуванні моральних установок і поведінкових стратегій дитини;
- ступінь впливу релігії на виховання залежить від рівня релігійності батьків, культурного контексту та соціальних умов;
- релігійне виховання не є монолітним феноменом — воно змінюється під впливом соціальних трансформацій, індивідуальних практик та інституційних форматів;

- у сучасному світі релігійні цінності часто взаємодіють із світськими моральними нормами, що формує гнучкі моделі виховання, здатні поєднувати традиційні та сучасні підходи.

Питання впливу релігії на виховання дітей активно досліджується у соціології релігії, культурології та освітології. Соціологічні опитування та порівняльні дослідження дозволяють виявити як закономірності, так і культурні відмінності у сприйнятті релігійного виховання в різних країнах.

Згідно з дослідженням Pew Research Center (2019), в родинях, де релігія відіграє важливу роль, діти частіше виявляють високий рівень довіри до батьків, мають більш чіткі моральні орієнтири і рідше вдаються до девіантної поведінки [21]. Водночас існує істотна різниця в тому, які саме релігійні підходи застосовуються в різних культурних контекстах.

У США, де домінує протестантська етика, релігійне виховання часто зосереджене на особистій відповідальності дитини перед Богом, важливості індивідуального вибору віри. Батьки зазвичай акцентують увагу на щоденній молитві, біблійному читанні та особистому досвіді «народження згори». У такому середовищі активно діє поняття *religious social capital* — духовна спільнота, яка підтримує моральний розвиток дитини поза межами родини [25].

У країнах Західної Європи, зокрема в скандинавському регіоні, де релігія відіграє переважно формальну або культурну роль, батьки часто інтегрують етичні настанови з християнськими коренями у виховний процес у вигляді універсальних цінностей: співчуття, солідарності, поваги до інших. У таких суспільствах домінує інклюзивний підхід, згідно з яким духовні принципи розглядаються не як виключно конфесійні, а як частина ширшого гуманітарного дискурсу, що сприяє формуванню моральної свідомості без релігійного примусу. [32].

Українська ситуація, згідно з результатами дослідження Інституту соціології НАН України (2022), вирізняється переважанням традиційної релігійності, де батьки зазвичай передають дитині релігійні знання через побутову культуру,

святкування обрядових дат та участь у церковному житті [12]. Проте спостерігається також тенденція до гібридного типу релігійного виховання, де віра співіснує з науковими або ліберальними поглядами на мораль і педагогіку.

Дослідження Європейського соціального обстеження (ESS, 2020) показало, що діти, які мають досвід участі в релігійних спільнотах (гуртки, недільні школи, літні табори), частіше демонструють високий рівень емпатії, альтруїзму та соціальної активності, ніж ті, хто не має релігійного досвіду [10]. Цей факт підкреслює, що релігія — за належної педагогічної подачі — може бути ефективним інструментом морального розвитку.

У філософському вимірі ці дані підтверджують тезу про соціалізаційну функцію релігії: через мову символів, обрядів і норм віра включає дитину в ширший моральний і культурний контекст. Водночас успішність релігійного виховання залежить не лише від його наявності, а від якості, контексту подання, міжособистісної взаємодії у родині, і від того, чи є батьки автентичними носіями духовних цінностей, а не лише трансляторами норм.

Висновки до розділу

Аналіз впливу релігійних норм на формування сімейних стосунків і виховання дітей засвідчив, що релігія відіграє суттєву роль у конструюванні моделей подружньої взаємодії, формуванні морально-етичних установок у родині та розвитку особистості дитини. Релігійна традиція — незалежно від конфесійної приналежності — надає особливого значення подружньому союзу як не лише соціальному, а й духовному явищу. У християнстві, ісламі, юдаїзмі та буддизмі спільним є наголос на любові, повазі, відповідальності та взаємному служінні як основі шлюбного партнерства.

Подружні взаємини в релігійному дискурсі трактується не як сукупність визначених ролей, а як духовний шлях зростання, де кожен із подружжя покликаний до жертвності, прощення та підтримки. У сучасному богослов'ї особливий акцент робиться на партнерстві та взаємній гідності, що відповідає еволюції суспільних уявлень про рівність та справедливість у шлюбі.

У сфері релігійного виховання дітей виокремлюються три ключові принципи, спільні для більшості традицій: послідовність батьківських дій і слів, повага до свободи совісті дитини та досвідне пізнання віри через практичну дію. Вони формують основу ефективного духовного виховання, яке не ґрунтується на примусі чи формалізмі, а на глибокому особистісному контакті, прикладі, любові та довірі. Дитина, яка бачить узгодженість між словами та поведінкою батьків, легше сприймає віру як цінність, а не як обов'язок.

Водночас соціологічні дослідження (зокрема Pew Research Center, ESS, Інституту соціології НАН України) свідчать, що релігія — за умов педагогічно грамотного підходу — може бути потужним ресурсом соціалізації, формування емпатії, альтруїзму, моральної зрілості. Порівняльний аналіз показує, що в різних країнах релігійне виховання має різні моделі: від індивідуалістичних протестантських до колективних європейсько-гуманістичних чи традиційно-обрядових у Східній Європі, зокрема в Україні.

РОЗДІЛ III. Аналіз сучасних тенденцій впливу релігії на сім'ю в Україні

Сучасна українська сім'я функціонує в умовах значних соціокультурних змін, серед яких поліконфесійність, глобалізація, секуляризація та розвиток медіапростору відіграють визначальну роль у формуванні ціннісних орієнтирів. Аналіз сучасних тенденцій впливу релігії на сім'ю в Україні показує, що релігія продовжує залишатися важливим чинником морального та духовного виховання дітей, формування сімейних стосунків і соціальної ідентичності. З одного боку, більшість українських родин зберігають традиційні релігійні практики, участь у церковних обрядах та сімейні ритуали, що сприяє передачі моральних норм, розвитку відповідальності та духовної зрілості дітей. Релігія виступає для багатьох сімей джерелом стабільності та опори у формуванні партнерських відносин між чоловіком і дружиною, а також у вирішенні конфліктів і підтриманні сімейної гармонії.

З іншого боку, сучасна реальність накладає на сім'ю нові виклики. Діти та молодь стикаються з альтернативними ціннісними моделями через школу, соціальні мережі та медіа, що може впливати на їхнє сприйняття релігійних норм. Це змушує родини шукати нові форми інтеграції релігійних цінностей у повсякденне життя, зокрема через волонтерську діяльність, участь у благодійних проектах при парафіях, культурні заходи та міжконфесійні ініціативи. Сучасна тенденція свідчить про те, що релігійне виховання дедалі більше поєднується з громадською та культурною активністю, що формує у дітей відчуття соціальної відповідальності, солідарності та толерантності до релігійних відмінностей.

Важливою тенденцією є також переосмислення традицій та адаптація релігійних практик до сучасних умов, що дозволяє сім'ї зберігати духовні цінності у зрозумілій та актуальній формі. Родини, які поєднують релігію з повсякденними освітніми, культурними та громадськими активностями, виховують дітей у дусі свідомого морального вибору, розвитку критичного мислення та міжособистісної компетентності. Сучасні соціологічні спостереження також показують, що релігія сприяє формуванню

міжпоколінного діалогу та збереженню сімейної ідентичності, підтримуючи моральні й духовні цінності в умовах культурного плюралізму.

3.1. Рівень релігійності українських сімей

Українське суспільство історично вирізняється високою значущістю релігії як складової культурної та сімейної ідентичності. Для багатьох українських родин релігійні традиції, обряди та моральні настанови сформувалися не лише як зовнішні практики, а як глибоко інтегровані цінності, що впливають на повсякденне життя, поведінку та взаємини у сім'ї.

У багатьох українських родинах релігійність розглядається як частина культурної спадщини та ідентичності, що передається від покоління до покоління. Навіть у випадках, коли участь у регулярних богослужіннях не є активною, релігійні символи, свята та традиції часто залишаються важливими елементами сімейного життя. Це проявляється у святкуванні релігійних свят, збереженні сімейних обрядів, зверненні до релігійних практик у важливі життєві моменти (народження, хрестини, одруження, пам'ятні дати тощо).

Соціологічно така релігійність можна охарактеризувати як «культурну релігійність» — тобто не обов'язково як глибоку теологічну віру, але як значущий символічний та ціннісний елемент, що впливає на формування сімейних норм і поведінки.

Види релігійної практики у сім'ях:

Релігійність у родинах українців може проявлятися у різних формах:

- обрядова активність, коли сім'я бере участь у храмових службах, християнських святах і ритуалах;
- домашні релігійні практики, такі як спільні молитви, читання релігійної літератури або обговорення моральних настанов;
- детерміновані ціннісні установки, що походять із релігійних джерел і впливають на розуміння моральних норм, сімейних ролей та виховання дітей.

Соціологи звертають увагу на те, що типи практик релігійності варіюються залежно від традиційної участі у релігійній спільноті, сімейного виховання батьків, впливу громади та особистого світогляду кожного члена сім'ї.

Взаємодія між сімейною релігійністю та соціальними умовами

Рівень релігійності українських сімей не є однорідним і залежить від низки соціальних чинників. На нього впливають:

- регіональні культурні традиції, де у деяких громадах релігія відіграє більш виражену роль у повсякденному житті;
- сімейна історія та спадковість, коли релігійні практики передаються від батьків дітям;
- соціальна інтеграція у спільноту, оскільки спільні релігійні практики формують соціальні зв'язки і підтримку;
- сучасні тенденції, зокрема вплив цивілізаційних змін, урбанізації та інформаційного середовища, які можуть як посилювати, так і послаблювати роль релігії у житті родини.

Соціологічний погляд дозволяє розглядати релігійність не лише як приватну сферу переконань, а як соціально обумовлену практику, що пов'язана із способами адаптації сім'ї до соціальних вимог та викликів.

Релігійні цінності у сім'ях українців часто відіграють важливу роль у формуванні моральних уявлень та поведінкових стандартів у дітей. Через релігійні настанови дитині передається система моральних категорій — добро й зло, повага до батьків і старших, чесність, співчуття, жертівність. У багатьох родинах саме релігійні традиції стають основою для розуміння моральних і етичних норм, що діють не лише у сімейному колі, а й у ширшому соціальному середовищі.

Динаміка сучасної сімейної релігійності

Сучасний соціокультурний контекст України характеризується взаємодією традиційної релігійності із сучасними соціальними процесами, такими як

індивідуалізація, секуляризація та культурний плюралізм. Це веде до появи різних «типів релігійності», серед яких:

- традиційно практична релігійність, коли релігійні практики і традиції активно підтримуються сім'єю;
- культурно-символічна релігійність, де релігія присутня в житті родини як культурний маркер і ціннісний орієнтир;
- індивідуалізована релігійність, коли окремі члени сім'ї вибудовують власні форми віри, що можуть відрізнятися від традиційної практики родини.

У такій динаміці релігійність перестає бути одними лише регулярними обрядами — вона стає частиною життєвого досвіду, що формується у взаємодії між сім'єю, громадою, інститутами релігії та широким соціальним середовищем.

У соціологічному розумінні рівень релігійності українських сімей відіграє значну роль у формуванні соціальних норм, підтримці міжособистісних зв'язків та створенні системи ціннісної орієнтації молодого покоління. Це не лише питання особистих переконань, а й механізм соціальної інтеграції, який сприяє формуванню моральної ідентичності, соціальної солідарності та стабільності родинних відносин.

Питання рівня релігійності в українських родинах є складним та багатогранним, адже воно стосується не лише частоти участі в обрядах чи приналежності до певної конфесії, а й глибини особистої віри, характеру релігійного досвіду, форм духовної практики, а також взаємозв'язку між традицією і сучасністю.

На рівні декларації, українське суспільство загалом є високорелігійним. Згідно з опитуваннями Центру Разумкова (2023), 72% громадян України ідентифікують себе як віруючі [34]. Однак наявна розбіжність між номінальною релігійністю (тобто ідентифікацією з певною вірою) та практичною релігійністю (регулярна участь у богослужіннях, молитва, дотримання заповідей). Лише близько 15–20% опитаних відвідують храм щотижня, що свідчить про те, що більшість

громадян сповідує культурну або традиційну форму релігійності, де віра виконує скоріше роль етнічного або родинного маркера, ніж живої релігійної практики [34].

У контексті родинного життя це означає, що релігійна ідентичність часто передається не як система глибоких переконань, а як елемент культурної спадщини. Батьки охоче хрестять дітей, святкують Великдень та Різдво, дотримуються певних постів, однак при цьому рідко обговорюють із дітьми зміст віри, біблійні історії чи моральні дилеми. За даними Українського інституту національної пам'яті (2022), переважна більшість сімей сприймає релігійні свята передусім як культурно-національні традиції, а не як частину церковного календаря чи духовного обов'язку [29].

Особливу роль у збереженні релігійних практик відіграють старші покоління — дідуся та бабусі, які виступають носіями архаїчного релігійного світогляду. Саме вони часто навчають дітей молитвам, розповідають про церковні обряди, заохочують відвідувати храм. У цьому аспекті спостерігається явище «паралельного релігійного виховання», коли джерела духовної соціалізації знаходяться не лише у батьків, а в межах ширшої родинної спільноти [19].

Релігійність українських родин має виразні регіональні відмінності. Так, у західних областях (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська) рівень активної релігійності значно вищий, ніж у центральних та східних регіонах. Це зумовлено як історичними (період Австро-Угорщини, активна діяльність УГКЦ), так і соціокультурними факторами (стійка парафіяльна структура, тісні зв'язки між церквою і громадою). У східних та південних регіонах традиційно переважає світська модель життя, а релігійна ідентичність часто виявляється слабше [34].

Крім того, воєнна агресія росії проти України, що почалася у 2014 році та особливо загострилася після повномасштабного вторгнення 2022 року, також істотно вплинула на релігійність українців. У часи загрози, втрат і психологічної нестабільності багато родин звернулися до релігії як джерела

надії, внутрішньої опори, морального сенсу. У храмах відбувалися молебні за воїнів, родини воїнів брали участь у духовній підтримці через парафії. Саме в умовах екзистенційної загрози релігія почала знову відігравати психотерапевтичну та об'єднавчу функцію, як це траплялося в українській історії в періоди репресій та голоду [7].

Зміни у рівні релігійності також зумовлені масовими переміщеннями населення внаслідок війни. Внутрішньо переміщені особи нерідко потрапляють у нове релігійне середовище, де інша конфесійна належність (наприклад, греко-католики із заходу — у переважно православні громади центральної України). Це створює передумови для плюралізації релігійного досвіду, розвитку міжконфесійної толерантності й пошуку нових форм духовного життя, які виходять за межі інституційної належності [4].

Філософськи це явище можна осмислити як трансформацію релігійної свідомості з догматично-конфесійної форми до екзистенційно-гуманістичної. Сучасна родина дедалі більше сприймає релігію не як обов'язок, а як вільно обраний шлях духовної зрілості, що потребує особистого зусилля, моральної рефлексії та відкритості до діалогу.

Таким чином, рівень релігійності українських сімей сьогодні не є однорідним і залежить від багатьох чинників: регіональних особливостей, віку поколінь, історичного досвіду, соціальної кризи та загального контексту постсекулярного суспільства. Проте навіть у зменшенні традиційної практики можна побачити можливості для оновлення віри, її поглиблення та персоніфікації, що відповідає духу сучасної доби.

Аналіз сучасних тенденцій впливу релігії на сім'ю в Україні свідчить про те, що релігія продовжує виконувати роль морального та духовного регулятора, сприяє соціалізації дітей, формуванню партнерських стосунків у сім'ї та розвитку міжконфесійної толерантності. Водночас сучасні соціокультурні трансформації вимагають від сімей гнучкого та творчого підходу до релігійного виховання, інтеграції духовних цінностей у практичне життя та адаптації традицій до

потреб нового покоління. Ці тенденції підкреслюють актуальність комплексного дослідження впливу релігії на сімейне життя в умовах сучасної України та створюють основу для подальших соціологічних і педагогічних досліджень.

В українському суспільстві релігія традиційно посідає важливе місце в системі духовних орієнтирів. За результатами досліджень Центру Разумкова, у 2023 році близько 72% населення вважають себе віруючими, хоча тільки 15–20% з них є активними парафіянами, які регулярно відвідують богослужіння [34]. Це явище називається номінальною або культурною релігійністю — коли віра сприймається більше як частина національної або родинної традиції, а не як результат глибокого духовного життя.

У контексті родини релігійність проявляється по-різному залежно від регіону, соціального статусу, рівня освіти та віку членів сім'ї. У західних областях (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська) більшість родин ведуть активне релігійне життя, щонеділі відвідують храм, беруть участь у парафіяльних заходах. У центральних та східних регіонах спостерігається більша варіативність форм релігійного життя — від повної секулярності до індивідуальної духовності [34]; [29].

Релігійні практики часто передаються у родині по лінії бабусі та дідуся — вони навчають дітей молитвам, розповідають біблійні історії, ініціюють участь у релігійних обрядах. Молоді батьки нерідко сприймають релігію не як обов'язок, а як вибір дитини в майбутньому, що відображає загальносвітову тенденцію індивідуалізації віри [19].

Також варто зазначити, що після початку повномасштабної війни в Україні у 2022 році значна частина населення почала повертатися до духовних джерел як до форми підтримки, розради та осмислення подій. Багато сімей, які раніше не практикували віру, стали долучатися до спільної молитви, оновили інтерес до Біблії, відвідують храми, зокрема ті, що займаються волонтерською діяльністю

3.2. Виклики та суперечності релігійного виховання у світському суспільстві

Релігійне виховання дітей у сучасному світському суспільстві стикається з низкою викликів, що зумовлені соціокультурними, економічними та інституційними змінами. Світське середовище відзначається високим рівнем плюралізму, індивідуалізації та секуляризації, що створює нові умови для соціалізації дитини та формування її ціннісних орієнтацій. У цьому контексті релігійні цінності, які традиційно виконували регулятивну роль у родині, часто стикаються з альтернативними світоглядами, нормами та очікуваннями.

Одним із основних викликів є суперечність між релігійними традиціями та сучасними соціальними нормами, що визначають свободу особистості, гендерну рівність, індивідуальний вибір та автономію дитини. Наприклад, у світських суспільствах роль батьків у визначенні моральних стандартів часто обмежується правом дитини на власний вибір і самостійне формування ціннісної системи. Це може призводити до конфліктів між релігійними настановами та практичними умовами повсякденного життя.

Аналіз викликів та суперечностей релігійного виховання у світському суспільстві дозволяє зробити висновок, що сучасна родина перебуває у складному та багатоплановому соціокультурному середовищі, де релігійні цінності та норми часто стикаються з альтернативними світоглядними моделями, освітніми та медійними впливами. Однією з основних суперечностей є те, що релігія прагне формувати моральну та духовну сферу особистості через систематичне дотримання норм, участь у ритуалах та передачу традиційних цінностей, тоді як світське суспільство часто пропонує універсальні або плюралістичні моделі поведінки, які не завжди співпадають із релігійними настановами. Ця розбіжність може створювати конфліктні ситуації всередині родини, у процесі виховання дітей, та вимагати від батьків гнучких стратегій інтеграції релігійних цінностей у повсякденне життя.

Дослідження показало, що однією з головних проблем є потреба адаптації традиційних релігійних норм до сучасних умов, щоб вони залишалися зрозумілими та актуальними для дітей, які з раннього віку контактують із

різними соціальними та культурними впливами. У світському середовищі батьки змушені балансувати між збереженням релігійних традицій та врахуванням сучасних освітніх і соціальних вимог, що іноді призводить до компромісів, непослідовності у вихованні або до обмеженої практичної реалізації релігійних цінностей у повсякденному житті.

Особливу увагу слід звернути на виховання критичного мислення та моральної автономії дітей. Виклики сучасності полягають у тому, що дитина одночасно отримує інформацію від батьків, школи, медіа та соціального оточення, і релігійне виховання повинно не лише передавати моральні норми, а й навчати дитину усвідомлено оцінювати різні цінності, робити власний моральний вибір і застосовувати релігійні принципи у практичному житті. Цей аспект є особливо актуальним у поліконфесійному та культурно різноманітному українському суспільстві.

Важливо також зазначити, що суперечності релігійного виховання проявляються у зовнішньому соціальному середовищі, де часто панує секуляризована логіка оцінки поведінки дітей та соціальних норм. Це вимагає від сімей активної комунікації, пояснення сенсу релігійних практик, демонстрації духовних принципів у повсякденних діях та залучення дітей до практичних форм реалізації релігійних цінностей, таких як волонтерство, благодійність чи участь у культурних заходах при парафіях. Такий підхід дозволяє уникати поверхового або формального виконання релігійних настанов і робить виховання ефективним, усвідомленим та життєво релевантним.

Таким чином, виклики та суперечності релігійного виховання у світському суспільстві не можна розглядати виключно як проблему або перешкоду. Вони виступають мотивуючим фактором для переосмислення традицій, адаптації релігійних цінностей до сучасних умов та розвитку гнучкої, життєво орієнтованої моделі виховання, яка поєднує духовну, моральну та соціальну складові. Родини, які успішно долають ці виклики, виховують дітей як морально свідомих, духовно зрілих та соціально активних особистостей,

здатних інтегрувати релігійні принципи у повсякденне життя та конструктивно взаємодіяти із різноманітним соціокультурним середовищем.

Соціологічні дослідження відзначають, що такі конфлікти особливо актуальні у сім'ях, де релігійність є високою, але діти стикаються з сильним впливом світських шкіл, медіа та однолітків. У таких умовах релігійне виховання може ставати джерелом напруження між поколіннями, що вимагає від батьків гнучкості та адаптації методів виховання.

Світське суспільство характеризується релігійним та культурним плюралізмом, що створює додаткові виклики для релігійного виховання. Діти стикаються з різними релігійними традиціями, а також із світськими та агностичними моделями цінностей. У таких умовах релігійне виховання має балансувати між передачею традиційних цінностей і розвитком толерантності, критичного мислення та відкритості до інших світоглядів.

Соціологічний аналіз показує, що сім'ї, які успішно поєднують релігійне виховання з плюралістичними цінностями, формують у дітей здатність до міжкультурного та міжрелігійного діалогу, підтримують їх соціальну адаптацію та зменшують ризики конфліктів у соціальному середовищі.

Сучасні діти з раннього віку взаємодіють з цифровими платформами, соціальними мережами та мас-медіа, що несуть альтернативні цінності, моделі поведінки та етичні норми. Це створює додатковий виклик для релігійного виховання, оскільки інформаційний простір часто пропонує контент, який суперечить релігійним установкам, а вплив однолітків та медіа може бути сильнішим за сімейні настанови.

У цьому контексті релігійне виховання має включати не лише передачу знань і моральних норм, а й розвиток у дитини критичного мислення, медіаграмотності та здатності робити свідомий вибір.

Ще однією суперечністю є пошук балансу між свободою особистості дитини і обов'язком дотримуватися релігійних норм. У світському суспільстві автономія

дитини часто підкреслюється як важливий аспект її розвитку, що може вступати у протиріччя з традиційними моделями релігійного виховання, де очікується дотримання певних правил, участь у ритуалах та засвоєння моральних норм.

Ефективне виховання у таких умовах передбачає використання партнерських стратегій, у яких батьки пояснюють моральні та релігійні норми, залучають дітей до обговорення, дозволяють практичне застосування цінностей та підтримують усвідомлений вибір. Це допомагає уникнути примусу і формує у дитини внутрішню мотивацію слідувати релігійним принципам.

У світському суспільстві релігійне виховання також може вступати у суперечність із загальними соціальними нормами, наприклад у сфері гендерних ролей, сімейних обов'язків або прав дитини. Це створює дилему для батьків: передати традиційні цінності або адаптувати їх під сучасні вимоги. Соціологічні дослідження відзначають, що сім'ї, які знаходять баланс між традицією та сучасністю, успішніше формують морально зрілу, соціально адаптовану та відповідальну особистість.

Сучасна українська сім'я перебуває між двома полюсами: з одного боку — духовна традиція, з іншого — світська модель суспільства. Це створює низку викликів у сфері релігійного виховання дітей. Релігійне виховання в умовах сучасного світського суспільства стикається з низкою суперечностей.

Одним із ключових викликів для сучасної української родини, що прагне здійснювати релігійне виховання дітей, є ціннісний конфлікт між традиційною релігійною етикою та ліберальними соціальними ідеями, які дедалі активніше утверджуються в суспільній свідомості, зокрема серед молодого покоління. Цей конфлікт має не лише соціокультурний, а й гносеологічний вимір: він відображає суперечність між нормативною системою, що базується на догматично визначених цінностях (на кшталт послуху, цнотливості, жертвовності), та етикою автономії, у центрі якої — свобода особистості, плюралізм істини, право на самовираження.

Сутність проблеми полягає в тому, що традиційне релігійне виховання часто спирається на моделі ієрархії, авторитету й абсолютних моральних істин, у той час як сучасна молодь формує свої уявлення про добро і зло на підставі плюралістичного інформаційного простору, відкритого до дискусій та критичного аналізу. Як зазначає Нестерович (2021), відмова дітей і підлітків приймати релігійні норми без раціонального обґрунтування є типовою ознакою постмодерного підходу до виховання [19].

З філософської точки зору, це конфлікт між етикою переконання та етикою відповідальності: перша вимагає віри в об'єктивні норми, друга — покладається на індивідуальне сумління як джерело моральної автономії. Така суперечність вимагає від батьків і релігійних спільнот переосмислення стратегії виховання, заміни повчального тону на діалогічну модель взаємодії з дитиною

Сучасна культура пропагує свободу особистості, плюралізм думок, толерантність, а релігійні цінності часто асоціюються з догматизмом і заборонами [19]. Наприклад, такі теми як сексуальна освіта, гендерна рівність, мультикультуралізм викликають суперечності у родинях з консервативними релігійними поглядами, питання ролі жінки в сім'ї, ставлення до розлучень чи одностатевих союзів можуть викликати розбіжності між релігійною мораллю та світськими поглядами.

Другим серйозним викликом у сфері релігійного виховання є відсутність системного підходу до інтеграції духовних знань у формальну освіту, що зумовлено світським характером державної шкільної системи України. Конституція України (ст. 35) гарантує відокремлення церкви від держави, а отже, й обмежує можливості безпосереднього викладання релігійних дисциплін у закладах загальної середньої освіти [19].

На практиці це означає, що релігійне виховання перебуває поза межами шкільного простору, і повністю покладається на родину, парафіяльну спільноту або приватні ініціативи. Відсутність державної підтримки у формуванні

морально-етичних засад через призму релігії сприяє розриву між світоглядним змістом, який дитина отримує вдома, і тим, який пропонує формальна освіта.

Як підкреслює Войтович (2020), це спричиняє фрагментацію духовного досвіду, коли дитина сприймає релігію як щось маргінальне або несистемне — на відміну від чітко структурованих наукових дисциплін [4]. Такий стан речей вимагає філософського аналізу: тут постає проблема легітимації релігійного знання в межах освітнього дискурсу, а також розробки методологічних підходів до інтеграції релігійної етики у ширший контекст гуманітарної освіти.

Предмети на зразок «Християнської етики» або «Духовної культури» можуть вивчатися лише факультативно за бажанням батьків. Як наслідок, системне релігійне навчання залежить від приватної ініціативи родини або парафії [19]. Ще один виклик — брак сучасних, педагогічно адаптованих програм для релігійного виховання. Часто дітям пропонують старі, нединамічні підходи, не пристосовані до мови покоління Z. Проте є й позитивні приклади: деякі парафії створюють YouTube-канали, ТікТок-контент для катехизації, використовують інтерактивні ігри на смартфонах, що робить віру ближчою до молоді [16].

Державні школи не мають обов'язкового предмета з релігієзнавства чи морального богослов'я, і цю функцію часто виконують лише недільні школи при церквах або самі батьки. Але далеко не всі мають відповідні знання чи педагогічні навички.

Третій виклик пов'язаний із зміною структури комунікації й засвоєння знань унаслідок цифрової трансформації суспільства. Цифрова культура радикально змінює канали впливу на свідомість дитини: першочергову роль у формуванні уявлень про світ, мораль, ідентичність починають відігравати медіа-простір, соціальні мережі, відеоконтент, а не батьки, школа чи релігійна громада.

За словами В. Міненка, ми спостерігаємо зсув авторитету з вертикальної моделі (батьки – вчителі – духовні наставники) на горизонтальну, де знання поширюється між однолітками, інфлюенсерами, анонімними авторами цифрового контенту [16]. Внаслідок цього релігійне виховання стикається з

потужною конкуренцією: духовні настанови, які потребують тиші, споглядання, глибини — втрачають свою привабливість на фоні швидкого, візуально насиченого, розважального контенту.

Цифрова революція також формує нові типи інтерпретації релігійності — «духовність без релігії», «віра без церкви», що характерні для поколінь Z і Alpha. Замість інституційної належності діти часто надають перевагу особистому досвіду, емоційному зв'язку зі «священним», медитативним практикам або гібридним формам духовності.

З огляду на це, релігійне виховання повинно адаптуватися до нової інформаційної дійсності, зокрема шляхом створення якісного, естетично привабливого цифрового контенту, який не втрачає глибини, але відповідає темпу та стилю сучасної молоді [16].

Родини, які намагаються виховувати дітей на основі релігійних норм, змушені конкурувати з впливом медіа, блогерів, цифрових платформ, де мораль часто подається як щось суб'єктивне. Це створює інформаційне навантаження на дитину, яка отримує суперечливі меседжі з різних джерел [16].

Однак попри зазначені суперечності, релігійне виховання у світському суспільстві має перспективи — за умови, що воно не буде репресивним чи догматичним, а ґрунтуватиметься на повазі, прикладі особистого життя та відкритому діалозі з дитиною. Деякі сім'ї вміло поєднують релігійні традиції з елементами сучасного світогляду, створюючи гармонійне середовище, де релігія виконує роль морального орієнтира, а не жорсткого регулятора поведінки.

3.3. Перспективи розвитку релігійних цінностей у сучасній сім'ї

Сучасна сім'я функціонує у соціокультурному середовищі, яке постійно трансформується під впливом глобалізаційних процесів, секуляризації, технологічного прогресу та культурного плюралізму. У таких умовах релігійні цінності стикаються з новими викликами, але водночас набувають нових можливостей для розвитку та адаптації. Перспективи розвитку релігійності в

сім'ї можна розглядати через декілька ключових напрямів, що мають як соціологічне, так і педагогічне значення.

Сім'я залишається основним середовищем первинної соціалізації дитини, і саме через родину релігійні цінності передаються новому поколінню. Перспективи розвитку релігійності полягають у посиленні ролі сімейних традицій і ритуалів, які інтегрують моральні настанови та духовні цінності у повсякденне життя. В умовах сучасності сім'я може комбінувати традиційні практики з інноваційними формами залучення дітей до релігійного життя, що сприяє формуванню гнучкої, але стійкої системи цінностей.

У сучасних родинах перспективним є поєднання релігійного виховання з світською освітою та соціальною адаптацією дітей. Це передбачає навчання дітей моральним нормам і духовним цінностям не лише через церковні практики, а й через участь у громадських ініціативах, волонтерських програмах, освітніх проектах. Такий підхід дозволяє дітям усвідомлено застосовувати релігійні принципи у реальному житті, формуючи внутрішню мотивацію для моральних вчинків та активної громадянської позиції.

Сучасна цифрова епоха відкриває нові перспективи для розвитку релігійних цінностей. Родини можуть залучати дітей до онлайн-ресурсів, освітніх програм, віртуальних релігійних спільнот, що забезпечує доступ до знань і практик у зручній формі. Водночас це вимагає розвитку критичного мислення та медіаграмотності, щоб діти могли свідомо відокремлювати ціннісні орієнтири від поверхневих або суперечливих інформаційних впливів.

У глобалізованому суспільстві сім'я має можливість виховувати дітей у плюралістичному, толерантному середовищі, де релігійні цінності поєднуються з повагою до різних культур, традицій та світоглядів. Перспективним є розвиток у дітей гнучкої релігійної ідентичності, здатної до діалогу та взаєморозуміння, що сприяє соціальній інтеграції та формуванню мирного співіснування в мультикультурному середовищі.

Розвиток релігійних цінностей у сім'ї передбачає активний міжпоколінний діалог, коли батьки та діти обговорюють моральні і духовні питання, аналізують практичні ситуації, взаємодіють у спільних релігійних заходах. Такий підхід дозволяє передавати цінності у формі усвідомленого вибору, а не через формальне дотримання традицій, що є критично важливим для ефективності релігійного виховання у сучасному суспільстві.

Одним із ключових напрямів перспективного розвитку релігійних цінностей є формування у дітей здатності самостійно усвідомлювати і застосовувати моральні принципи. Сучасне виховання орієнтується не лише на дотримання правил, а й на розвиток внутрішньої мотивації до добрих вчинків, участі у житті родини та громади, співчуття і відповідальності. Це сприяє формуванню цілісної, соціально адаптованої та морально зрілої особистості.

Сучасна сім'я стикається зі змінами у соціальному середовищі, включаючи урбанізацію, секуляризацію, зміни у сімейних ролях та гендерних очікуваннях. Перспективним є гнучкий підхід до релігійного виховання, який дозволяє адаптувати традиційні цінності до нових умов, забезпечуючи їхню актуальність та життєздатність у щоденному житті. Це включає як переосмислення ролі релігії у вихованні, так і пошук нових форм практичної реалізації духовних і моральних норм.

Попри складні соціальні трансформації, релігія й надалі відіграє важливу роль у формуванні світогляду українських родин. Цінності, закладені у християнській етиці — любов, вірність, милосердя, прощення — залишаються актуальними як моральні орієнтири. Більш того, сучасна родина здатна трансформувати традиційні релігійні цінності у новий формат, де віра не протиставляється науці чи свободі, а гармонійно з ними співіснує.

Серед перспектив розвитку можна виділити кілька напрямів:

- Однією з ключових умов збереження та розвитку релігійних цінностей у сучасній родині є переосмислення традиції, тобто здатність адаптувати релігійні уявлення, звичаї та норми до реалій сьогодення.

Однією з ключових умов збереження та розвитку релігійних цінностей у сучасній родині є переосмислення традиції, тобто здатність адаптувати релігійні уявлення, звичаї та норми до соціокультурних реалій сьогодення. Цей процес передбачає не просте відтворення обрядів та правил, що передавалися від покоління до покоління, а їхнє усвідомлене осмислення і творче поєднання із сучасними потребами родини та дитини.

У сучасних родин, які функціонують у глобалізованому та секуляризованому середовищі, багато традиційних релігійних практик вимагають перегляду.

Наприклад, ритуали, що колись мали чітку структурну і соціальну функцію, сьогодні можуть бути сприйняті як формальні або неактуальні. Переосмислення традиції дозволяє родині зберігати духовну цінність обряду, одночасно роблячи його зрозумілим і доступним для дітей. Це може проявлятися у спрощенні форм святкувань, поясненні змісту обрядів, інтеграції сучасних методів виховання та активного залучення дітей у процес практичної реалізації релігійних норм.

Творче осмислення релігійних норм:

Переосмислення традиції передбачає критичне, усвідомлене ставлення до релігійних норм, що дозволяє родині визначати, які аспекти цінностей є найбільш актуальними для конкретного покоління. Це включає:

- аналіз моральних і духовних принципів: розуміння, які традиції сприяють розвитку моральної свідомості та відповідальності у дітей;
- інтеграцію цінностей у повсякденне життя: адаптація правил поведінки, етичних норм та ритуалів до умов сучасного соціального та освітнього середовища;
- творчу інтерпретацію символів та обрядів, яка робить їх зрозумілими і значущими для молодого покоління.

Соціологічний погляд на переосмислення традицій підкреслює, що це не відступ від релігії, а, навпаки, її розвиток, що забезпечує актуальність та життєздатність цінностей у нових соціокультурних умовах.

Процес переосмислення традиції також сприяє збереженню культурної ідентичності сім'ї та громади. Адаптуючи релігійні практики до сучасних умов, родина зберігає зв'язок із духовною спадщиною, водночас роблячи її доступною та привабливою для дітей. Це сприяє формуванню у молодого покоління усвідомленого ставлення до релігії, поваги до моральних цінностей і здатності інтегрувати духовні принципи у повсякденне життя.

Переосмислення традицій має також важливий соціальний ефект. Діти, виховані у сім'ях, де традиції пояснюються і адаптуються до сучасних умов, демонструють вищу здатність до самостійного морального вибору, критичного мислення та толерантності. Такий підхід сприяє формуванню гнучкої релігійної ідентичності, що поєднує повагу до традицій і відповідь на виклики сучасного суспільства.

Це не означає відмову від основ віри, але передбачає перехід від суворих догм до живого, особистісного релігійного досвіду, який базується на діалозі, любові та довірі між поколіннями.

У традиційних суспільствах релігія часто сприймалася як незаперечний авторитет, а обов'язки віруючого — як суворе дотримання ритуалів. Такий підхід, особливо у стосунках із дітьми, міг спричиняти відчуження та опір. Сучасна молодь, яка виростає в інформаційному просторі, де домінує критичне мислення і свобода вибору, не приймає тиску і моралізаторства без пояснення. Якщо дитина чує лише «так не можна, бо це гріх», але не розуміє, чому саме, — релігійна традиція втрачає авторитет.

Переосмислення традиції передбачає інший підхід: не нав'язувати віру, а розкривати її сенс, заохочувати дітей ставити запитання, шукати відповіді разом, порівнювати релігійні уявлення з моральними викликами сучасності. Це також означає, що батьки повинні не лише говорити про віру, а й показувати її в дії — у повазі до ближнього, допомозі потребуючим, чесності, прощенні.

Крім того, сучасні родини мають можливість використовувати новітні форми подачі релігійного змісту — інтерактивні дитячі Біблії, мультфільми, мобільні

застосунки, YouTube-канали з катехитичними поясненнями. Таким чином, релігійна традиція не стає "вчорашнім днем", а отримує нове життя в зрозумілій для дитини формі.

Такий підхід допомагає зберегти автентичність віри, але зробити її відкритою до діалогу. У результаті — дитина не просто наслідує релігійні практики, а усвідомлено обирає духовний шлях, відчуваючи його частиною своєї особистості, а не лише обов'язком перед батьками чи суспільством.

- Інтеграція релігії в культурну та громадську активність: участь сімей у волонтерських акціях, благодійних заходах при парафіях, що формує спільнотну мораль і солідарність.

Сучасна сім'я відіграє ключову роль у збереженні та розвитку релігійних цінностей, коли ці цінності інтегруються у культурну та громадську активність. Така інтеграція полягає у залученні родини до волонтерських ініціатив, благодійних заходів, соціальних проєктів при релігійних громадах і парафіях, а також участі у культурних подіях, що організуються релігійними установами. У цьому процесі релігія перестає бути лише приватною сферою віри, а стає активним чинником соціальної солідарності та морального розвитку.

Участь сімей у волонтерських акціях та благодійних ініціативах дозволяє дітям та дорослим переживати релігійні цінності на практиці. Доброта, милосердя, допомога ближньому — ці принципи перестають залишатися абстрактними моральними категоріями і стають конкретними діями, що формують спільнотну мораль та відповідальність. Родини, що активно долучаються до таких проєктів, демонструють посилення соціальної взаємодії, відчуття спільної мети та солідарності з іншими членами громади.

Залучення дітей та молоді до волонтерських і благодійних заходів при парафіях має потужний виховний ефект. Через такі практики дитина:

- спостерігає і наслідує моделі моральної поведінки дорослих;
- засвоює поняття соціальної відповідальності та емпатії;

- формує усвідомлення важливості власних дій для добробуту інших;
- інтегрує духовні цінності у повсякденне життя.

Соціологічні дослідження підтверджують, що саме активна участь у громадській діяльності, пов'язаній з релігійними цінностями, сприяє формуванню у дітей стійких моральних орієнтирів і навичок соціальної взаємодії.

Роль релігійних спільнот у культурній та соціальній інтеграції

Релігійні громади та парафії часто виступають центрами культурної та соціальної активності, де сім'я отримує можливість одночасно виконувати духовні, моральні та громадські функції. Участь у святкуваннях, фестивалях, благодійних акціях і культурних заходах сприяє соціальній інтеграції сім'ї, зміцненню почуття спільноти та розвитку соціальної солідарності. Такі практики підкреслюють, що релігійні цінності не обмежуються приватною сферою, а є активним чинником соціального життя.

Інтеграція релігії у громадську активність дозволяє сім'ям не лише зберегти духовні традиції, а й формувати соціально відповідальну поведінку дітей. Участь у спільних ініціативах виховує відчуття справедливості, взаємоповаги та співпраці, що є основою соціально орієнтованої релігійності. Діти, які з раннього віку долучаються до подібних заходів, вчаться цінувати співпрацю, допомогу іншим та відповідальність за спільне благо, що в майбутньому впливає на їхній дорослий моральний вибір.

Інтеграція релігії у культурну та громадську активність дозволяє переосмислювати традиції та адаптувати їх до сучасних умов. Сім'я, яка бере участь у благодійних і волонтерських проектах, не лише відтворює традиційні релігійні цінності, але й створює нові форми їх практичної реалізації. Це сприяє розвитку гнучкої, динамічної релігійності, яка поєднує духовну основу з актуальними соціальними потребами.

Інтеграція релігії у культурну та громадську активність сімей є важливим механізмом розвитку релігійних цінностей у сучасній родині. Участь у волонтерських ініціативах, благодійних заходах та культурних програмах при парафіях формує у дітей та дорослих соціальну солідарність, моральну свідомість та усвідомлене ставлення до духовних цінностей, водночас забезпечуючи соціальну інтеграцію родини та підтримку традицій у сучасному суспільстві.

Однією з ключових умов успішного розвитку релігійного виховання є особистий приклад батьків. Дослідження показують, що діти, які бачать послідовність між словами і діями батьків, охочіше переймають моральні установки [19].

Також перспективним є розвиток релігійної соціальності — коли сім'я бере участь у благодійних акціях, спільних молитвах, освітніх заходах при церкві. Це створює у дітей відчуття спільноти, причетності до чогось більшого, ніж вони самі [4].

Такий формат дозволяє дітям не лише слухати про любов до ближнього, а й практично реалізовувати моральні принципи: допомагати людям, які опинилися у скруті, збирати речі для внутрішньо переміщених осіб, долучатися до приготування святкових подарунків для сиріт чи літніх людей. Саме через такі дії формується спільнотна мораль — розуміння того, що віра не є лише приватною справою, а живим досвідом служіння іншим.

З початком повномасштабної війни в Україні релігійні громади всіх конфесій стали активними учасниками волонтерського руху. У багатьох містах храми перетворилися на центри збору гуманітарної допомоги, де парафіяни працюють пліч-о-пліч з громадськими активістами. У таких умовах діти бачать віру не як сукупність ритуалів, а як дієву етичну силу, що надихає до співчуття, жертвності та солідарності [7]; [4].

Таким чином, інтеграція релігії в культурну та громадську активність дозволяє релігійним цінностям стати частиною живої культури, впливати на соціальні практики та утверджувати позитивні моделі поведінки в родинному вихованні.

- Сприяння розвитку міжконфесійного порозуміння: з огляду на поліконфесійність України важливо виховувати дітей у дусі взаємоповаги до релігійних відмінностей.

Одним із важливих аспектів сучасного релігійного виховання в Україні є формування міжконфесійного порозуміння. З огляду на поліконфесійність країни та різноманіття релігійних традицій, актуально виховувати дітей у дусі взаємоповаги, толерантності та розуміння релігійних відмінностей. Це дозволяє не лише підтримувати мир у суспільстві, а й забезпечує гармонійний розвиток моральних та соціальних цінностей у дітей.

Значення міжконфесійного порозуміння

Розвиток міжконфесійного порозуміння у сім'ї сприяє формуванню у дітей широкої моральної свідомості та культурної толерантності. Діти, які з раннього віку отримують знання про різні релігійні традиції та цінності, навчаються сприймати різноманітність як природну складову життя, а не як загрозу власним переконанням. Це формує у них здатність до конструктивного діалогу, взаємоповаги та співпраці з представниками інших релігійних спільнот.

Сім'я є основним агентом соціалізації дитини, і саме у родинному середовищі закладаються основи міжкультурної та міжконфесійної толерантності.

Виховання дітей у дусі взаємоповаги передбачає:

- пояснення цінності різних релігійних традицій і практик;
- заохочення до обговорення духовних і моральних питань у родині;
- демонстрацію прикладів мирного співіснування та співпраці з представниками різних конфесій;
- формування критичного мислення, яке допомагає дитині оцінювати інформацію про релігію без упереджень.

Через такі практики сім'я не лише передає знання про релігію, а й виховує моральну зрілість та соціальну відповідальність.

У сучасній Україні, де співіснують різні християнські конфесії, а також представники інших релігійних традицій, міжконфесійне виховання стає важливим елементом соціальної інтеграції. Діти, виховані у душі поваги до різних конфесій, демонструють:

- здатність до мирного вирішення конфліктів;
- повагу до прав і свобод інших людей;
- готовність до співпраці у спільних громадських, культурних та благодійних проєктах;
- усвідомлення спільних етичних та моральних принципів, що об'єднують різні релігійні традиції.

Таким чином, міжконфесійне порозуміння формує соціально зрілу особистість, яка здатна інтегрувати духовні та моральні цінності у реальне життя, підтримувати взаємоповагу і мирне співіснування у багатоконфесійному середовищі.

Практичні підходи до розвитку міжконфесійної толерантності

Сім'ї можуть сприяти розвитку міжконфесійного порозуміння через:

- участь у спільних культурних та громадських заходах, де представники різних конфесій взаємодіють мирно і рівноправно;
- організацію бесід і навчальних ігор, що знайомлять дітей із різними релігійними традиціями;
- заохочення дітей до вивчення духовної літератури різних конфесій;
- підтримку волонтерських і благодійних ініціатив, що реалізуються у міжконфесійному форматі.

Такі підходи дозволяють дитині переживати релігійні цінності на практиці, одночасно розвиваючи соціальні навички, повагу до інших і здатність до морального вибору.

Варто зазначити і зростання міжконфесійного порозуміння в Україні. В умовах воєнного стану та гуманітарної кризи багато церков різних конфесій працюють разом — це сприяє формуванню толерантного, відкритого релігійного середовища в родинях, де дитина вчиться поважати не лише свою віру, а й погляди інших [29]; [4].

З огляду на поліконфесійний характер українського суспільства, питання міжрелігійної толерантності є особливо актуальним. В Україні діє понад 30 тисяч релігійних організацій, що представляють різні конфесії — Православні церкви, Українські греко-католицькі церкви, протестантські громади, юдейські, мусульманські та інші спільноти [34]; [7]. У такому різноманітті виховання дітей у дусі взаємоповаги до релігійних переконань інших людей набуває великого значення для гармонійного співжиття в суспільстві.

Сприяння міжконфесійному порозумінню в родині — це насамперед виховання толерантності, відкритості до діалогу, здатності слухати іншу думку, навіть якщо вона відрізняється від власної. Діти мають бачити приклади поваги до представників інших конфесій, особливо в умовах, коли в одній школі, дворі чи навіть родині можуть співіснувати люди різної релігійної ідентичності.

Позитивним є той факт, що під час війни багато конфесій в Україні об'єднали зусилля заради спільної мети — допомоги нужденним, військовим, пораненим, переселенцям. Це практичне свідчення того, що релігія може не роз'єднувати, а єднати, служити джерелом співпраці, а не конфлікту. Такий досвід варто переносити й у родинне виховання — показуючи дітям, що духовність не означає закритість або винятковість, а навпаки — сприяє гуманізму й порозумінню.

У перспективі виховання релігійної толерантності в родині є запорукою формування громадянина демократичного суспільства, який шанує право кожного на свободу совісті та релігії. Це відповідає й цінностям європейської інтеграції, до якої прагне сучасна Україна.

У підсумку, релігійні цінності в українських родинах не зникають, а трансформуються. Успішний розвиток таких цінностей залежить від здатності сім'ї адаптувати їх до викликів сучасності, не втрачаючи при цьому їхнього глибинного змісту.

Висновки до розділу

Проведений аналіз сучасних тенденцій впливу релігії на сім'ю в Україні засвідчив складність і багатовимірність цього явища. Релігійність українських родин не є однорідною і перебуває під впливом багатьох чинників: регіональної специфіки, соціально-історичного контексту, рівня освіти, поколінневих відмінностей, а від 2022 року — й зовнішньополітичної ситуації, зокрема війни.

На рівні статистичної самоідентифікації більшість українців вважають себе віруючими, проте на практиці поширена форма релігійності є переважно традиційною або номінальною. У сімейному середовищі релігійна ідентичність передається не стільки через системне духовне виховання, скільки через культурно-обрядові практики, святкову символіку та участь у певних релігійних ритуалах. Водночас зберігається активна роль старшого покоління у трансляції духовних засад і моральних орієнтирів.

В умовах світського суспільства релігійне виховання стикається з низкою викликів.

Однак ці виклики водночас відкривають і нові перспективи для розвитку релігійних цінностей у сучасній сім'ї. Найперспективнішими вбачається: переосмислення релігійної традиції в дусі відкритого діалогу й довіри; особистий приклад батьків як джерело авторитету віри; інтеграція духовних принципів у громадську активність родини; міжконфесійне порозуміння як запорука виховання толерантної особистості.

Зокрема, в умовах війни релігійні громади стали активними учасниками волонтерського руху, що значно посилило суспільну роль релігії як джерела солідарності, гуманізму й взаємопідтримки.

У підсумку можна стверджувати, що релігійні цінності в українських родинах не зникають, а змінюють свою форму: від формальної обрядовості до особистісно зорієнтованої духовності. Саме здатність сім'ї адаптувати релігійні засади до викликів сучасного світу, зберігаючи при цьому їхню сутнісну глибину, визначатиме ефективність релігійного виховання в майбутньому.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити низку узагальнень щодо ролі релігії у формуванні сімейних стосунків і релігійного виховання дітей в українському суспільстві. Аналіз історичних, філософських, богословських та соціологічних джерел підтверджує, що релігія як духовно-культурний феномен виступає

одним із ключових факторів, що формують моральні засади, ціннісні орієнтири й етичні норми у сфері родинного життя.

Висновки, що випливають із проведеного дослідження, свідчать про важливу роль релігійних цінностей у формуванні сімейних стосунків та вихованні дітей у сучасній українській родині. Релігія виступає не лише як система вірувань, а й як комплекс моральних і духовних норм, які впливають на структуру сімейних відносин, моделюють поведінку членів родини та сприяють передачі між поколіннями ключових цінностей. Дослідження підтвердило, що сім'ї, які активно інтегрують релігійні принципи у своє життя, формують у дітей усвідомлену моральність, здатність до самостійного етичного вибору, а також розвиток емпатії, співчуття та соціальної відповідальності.

З'ясовано, що релігійні норми впливають на партнерські відносини між чоловіком і дружиною, сприяючи зміцненню взаємоповаги, відповідальності та співпраці у вирішенні конфліктних ситуацій. Практики релігійного виховання, участь у сімейних обрядах, молитвах та релігійних заходах сприяють створенню стабільного морального середовища, в якому діти набувають перших уявлень про добро, справедливість, взаємоповагу та співпрацю. Водночас сучасні соціокультурні умови, включаючи поліконфесійність та плюралізм цінностей, вимагають від сімей переосмислення традицій і адаптації релігійних практик до реалій сьогодення, що дозволяє зберегти духовну та моральну актуальність виховання.

Дослідження показало, що інтеграція релігії у культурну та громадську активність, зокрема участь у волонтерських та благодійних ініціативах при парафіях, формує у дітей почуття соціальної відповідальності, толерантності та солідарності. Ці практики забезпечують практичне переживання моральних цінностей і сприяють розвитку спільнотної моралі, що дозволяє родині функціонувати не лише як внутрішньо згуртований осередок, а й як активний соціальний суб'єкт. Важливим аспектом також є розвиток міжконфесійного

порозуміння, що сприяє вихованню дітей у дусі поваги до релігійних відмінностей, формує міжкультурну толерантність та зменшує ризик конфліктів у поліконфесійному середовищі.

Узагальнюючи результати аналізу, можна стверджувати, що релігія у сучасній українській сім'ї виконує багатофункціональну роль: вона сприяє стабілізації сімейних стосунків, передачі моральних та духовних цінностей, розвитку громадянської та соціальної активності, формуванню міжпоколінного та міжконфесійного діалогу. Водночас ефективність релігійного виховання значною мірою залежить від здатності сім'ї адаптувати традиційні релігійні норми до сучасних умов життя, від активної участі батьків у виховному процесі та від їхньої здатності пояснювати сенс моральних принципів дітям, надаючи їм можливість переживати цінності на практиці, а не лише через формальне дотримання обрядів.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило, що релігійні цінності залишаються важливим чинником формування духовної, моральної та соціальної зрілості дітей, зміцнення сімейних стосунків і розвитку гармонійного родинного середовища. Їхнє усвідомлене використання у виховній практиці забезпечує поєднання традиційної релігійності з потребами сучасного суспільства, створює умови для розвитку морально відповідальної, духовно зрілої та соціально активної особистості, яка здатна інтегрувати релігійні цінності у своє повсякденне життя та життя суспільства. Висновки дослідження підкреслюють важливість комплексного підходу до релігійного виховання, що враховує соціологічний, педагогічний та культурний контексти, і створюють наукову основу для подальших досліджень у сфері взаємодії релігії та сім'ї.

У першому розділі розкрито теоретико-історичну основу теми, охарактеризовано зміст релігійних норм, що регулюють подружнє життя та виховання дітей. Виявлено, що в різних релігійних традиціях (християнстві, ісламі, юдаїзмі, буддизмі) родина розглядається як сакральна спільнота, що

виконує не лише біологічну чи соціальну, а й духовну функцію. Шлюб трактується як союз, укладений у присутності вищої сили, що зобов'язує подружжя до взаємної відповідальності, вірності та підтримки. У всіх релігіях простежується спільний акцент на вихованні дітей у дусі моралі, пошани до старших, дотриманні духовних заповідей.

У другому розділі було проаналізовано безпосередній вплив релігійних норм на подружні відносини та процес релігійного виховання. Показано, що сучасне богослов'я дедалі більше тяжіє до партнерської моделі сімейних стосунків, де обидва члени подружжя мають рівну гідність, духовну відповідальність і право на голос. Такий підхід відповідає загальнолюдським цінностям рівності, взаємоповаги та діалогу. У контексті релігійного виховання дітей виділено три ключові принципи: послідовність (узгодженість слів і дій батьків), повага до свободи совісті дитини (виховання через довіру, а не примус), досвідне пізнання віри (формування духовності через участь у добрих справах, спільній молитві, святах, волонтерстві).

У третьому розділі проведено аналіз сучасного стану релігійності українських родин, викликів, що стоять перед релігійним вихованням у світському суспільстві, та соціологічних досліджень у цій сфері. З'ясовано, що українці загалом демонструють високий рівень декларативної релігійності, однак практична участь у церковному житті є вибірковою. Особливої трансформації зазнає релігійність у контексті війни — посилюється пошук духовної підтримки, спільнотності, відроджується моральна функція віри. Соціологічні опитування (Pew Research Center, ESS, Інститут соціології НАН України) підтверджують, що діти, виховані у релігійних родинах з гуманістичним підходом, мають вищий рівень емпатії, соціальної відповідальності та здатності до саморефлексії.

Особливу увагу було приділено перспективам розвитку релігійних цінностей у сучасній родині. Серед них — переосмислення традиції в контексті свободи та гідності, інтеграція релігії в громадську активність (волонтерство,

благодійність), розвиток міжконфесійної толерантності, духовна гнучкість у цифрову епоху. Релігія постає не як система заборон, а як жива форма моралі, співчуття, прощення, любові — тобто як те, що актуалізує в людині її найвищі духовні якості.

Узагальнюючи результати, можна стверджувати, що релігійне виховання має значний потенціал для формування особистості дитини, зміцнення родинних зв'язків, подолання духовної кризи сучасності. Водночас ефективність цього процесу залежить від здатності родини бути автентичним джерелом віри, морального прикладу та діалогу. В умовах українського суспільства, що перебуває у стані глибоких випробувань, саме релігія здатна забезпечити необхідний рівень духовної опори, згуртованості та моральної витривалості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бергер П. Священний покрив: елементи соціологічної теорії релігії. Нью-Йорк: Anchor Books, 1990. 256 с.
2. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Львів : Українське біблійне товариство, 2011. 1376 с.

3. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. Лондон: Routledge, 2005. 276 с.
4. Войтович А. Сім'я в умовах духовної кризи: релігійний аспект// Наукові записки НаУКМА. 2020.
5. Даві Г. Соціологія релігії. Лондон : SAGE Publications, 2013. 297 с.
6. Далай-лама XIV. Етика для нового тисячоліття. Нью-Йорк: Riverhead Books, 1999. 237 с.
7. ДЕСС. Аналітика щодо змін у релігійному середовищі після 2022 року.
8. Дхаммапада: Висловлювання Будди. Оксфорд : Oxford University Press, 2016. 192 с.
9. Дюркгейм Е. Елементарні форми релігійного життя. Нью-Йорк : Free Press, 1995. 456 с.
11. Забужко О. Планета Полин. Київ: Комора, 2020. 384 с.
12. Інститут соціології НАН України. Цінності українців у контексті війни: Релігійність, довіра, орієнтири виховання. Київ, 2022.
13. Катехизм Католицької Церкви. Рим: Libreria Editrice Vaticana, 1997. §1601–1666.
14. Коран. Переклад з арабської М. Якубовича. Львів : Центр студій ісламської культури, 2013. 544 с.
15. Конфуцій. Бесіди і судження (Лунь Юй). Нью-Йорк : Oxford University Press, 2003. 256 с.
16. Міненко В. Цифрова доба і релігія: загрози та можливості// Суспільство і релігія. 2019.
17. Мільйоре Д. Віра, що прагне розуміння: Вступ до християнської теології. Гранд-Рапідс: Eerdmans Publishing, 2004. 439 с.

18. Нарада Маха Тера. Будда і його вчення. Канді: Buddhist Publication Society, 2017. 412 с.
19. Нестерович В. Релігійне виховання в умовах сучасної української школи // Педагогічна думка. 2021. №2.
20. Осипенко О. Християнське подружжя як таїнство єдності // Вісник Львівської Богословської Академії. 2021.
22. Райт Т. Сім'я та віра: християнське розуміння родини. Львів : Свічадо, 2016. 224 с.
23. Сакс Д. Есеї про етику: щотижневне читання єврейської Біблії. Лондон : Hodder & Stoughton, 2015. 384 с.
24. Сезарі Ж. Коли іслам і демократія зустрічаються: мусульмани в Європі та США. Нью-Йорк: Palgrave Macmillan, 2004. 225 с.
25. Сміт Ч., Дентон М. Духовні пошуки: Релігійне і духовне життя американських підлітків. Оксфорд : Oxford University Press, 2005. 368 с.
26. Танах: Закон, Пророки, Писання. Переклад з давньоєврейської і коментарі Д. Й. Хайкіна. Київ: Юніверс, 2005. 1248 с.
27. Талмуд Вавилонський. Трактат Берехот 8b / Переклад І. Епштейна. Лондон : Soncino Press, 1935.
28. Тейлор Ч. Світська епоха. Кембридж : Harvard University Press, 2007. 874 с.
29. Український інститут національної пам'яті. Роль релігії у формуванні національної ідентичності. 2022.
30. Фаулер Дж. Етапи віри: психологія духовного розвитку. Сан-Франциско : Harper & Row, 1981. 352 с.

31. Фіоренца Е.С. Учні́тво рівних: феміністська еклезіологія визволення. Нью-Йорк : Crossroad, 1993. 330 с.
32. Фурсет І., Репстад П. Вступ до соціології релігії: класичні та сучасні перспективи. Олдершот : Ashgate, 2006. 302 с.
33. Хадиси Сахіха аль-Бухарі. Арабсько-англійський текст. Ер-Ріяд :
34. Центр Разумкова. Релігійність і конфесійна ідентичність населення України. 2023. URL: <https://razumkov.org.ua>